

Sam Inkinen

Homo creativus

Havaintoja eräistä aikalaiskäsitteistä sekä luovuuden mysteeristä¹

Ei se, että näkee ensi kertaa jotain uutta, vaan että näkee vanhan, kaikille tutun, kaikkien näkemän ja laiminlyömän *kuin uutena*, on oikeastaan tunnusomaisista originellille päälle. Ensimmäinen keksijä on yleensä aivan tavallinen hengetön haaveilija – sattuma.
– filosofi Friedrich Nietzsche (1844–1900)

Discovery consists of seeing what everybody has seen and thinking what nobody has thought.
– nobelisti Albert Szent-Györgyi (1893–1986)

Jokainen eläin, joka etsii itse ravintonsa, on luova yksilö. Kotieläimet eivät ole luovia. Niillä on ikuinen työehtosopimus.
– kirjailija Pentti Saarikoski (1937–83)

Intro: ”luovan luokan” esiinmarssi

Luovuus on ollut viime vuosien merkittävä iskusana niin yritysmaailmassa, koulutusorganisaatioissa kuin laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Luovuus ja innovaatiot, luova työ, luovat toimialat (*creative industries*), ”luova talous”, ”luova luokka” (vrt. Florida 2002a, 2002b), innovaatiojärjestelmät ja -ympäristöt (vrt. Ståhle et al. 2004) ynnä muut ”surinasanat” (*buzzwords*) ovat vakiintuneet avainkäsitteiksi ja ydinmantroiksi, joihin kohdistuu paitsi syvää mielenkiintoa myös ylimääräistä kiihkoa.

On oireellista, että vuoden 2005 Mindtrek-tapahtuman yhteydessä Tampereella järjestetyn *Interaktiivinen tulevaisuus & ihminen* -konferens-

sin teemana oli luovuus ja liiketoiminta. Tilaisuudessa aihepiiristä esitelmöi muun muassa Nokian Multimedia-toimialaryhmän johtaja Anssi Vanjoki. Joensuun yliopistossa järjestettiin puolestaan keväällä 2006 *Luova talous – itääkö?* -seminaari. ”Ajan henkeä” (vrt. Inkinen 1999a) heijasteleva on epäilemättä myös Oulun yliopiston CreaM-projektin nimivalinta: ”Sisältöliiketoiminnan *luovien prosessien* johtaminen – *Creative Processes and Content Business Management*”.²

Minua kiinnostaa tässä yhteydessä, onko viimeaikaisessa ajatustenvaihdossa esitetty jotakin olennaisesti uutta. Luovuuden eri aspekteja koskevaa keskustelua on käyty toki jo pidempään eri maiden yliopistojen, tutkimusyhteisöjen, ministeriöiden, keskusvirastojen, neuvottelukuntien, think tankien ym. vapaamuotoisempien verkostojen puitteissa. Esimerkkinä viime vuosien eurooppalaisesta ajatustenvaihdosta – saksankieliseltä kielialueelta – voisi mainita Franz Morakin toimittaman julkaisun *Die organisierte Kreativität. Kulturpolitik an der Wende zum 21. Jahrhundert* (1999). Tämä teos lähestyy ”organisoitua luovuutta” muun muassa koulutuksen, kulttuuripolitiikan, muotoilun ja uusmedian näkökulmista.

Kiinnostavaa on se, että viime vuosina luovuus on yhdistetty laajempaan yhteiskunnallis-taloudelliseen keskusteluun, jossa ovat korostuneet (kansallisen) kilpailukyvyyn ja innovatiivisuuden kaltaiset tärkeiksi koetut teemat. On myös oireellista, että amerikkalaisen professori Richard Floridan ”luovaa luokkaa” (*the Creative Class*) koskevat ajatukset on omaksuttu aluekehityksen keskeisiksi periaatteiksi eri puolilla maailmaa. ”Luovan luokan” arvoilla ja toimintaperiaatteilla katsotaan olevan suora yhteys ”luovan talouden” (*the Creative Economy*) problematiikkaan, jota muun muassa suomalaiset tulevaisuudentutkijat ovat seikkaperäisesti kommentoineet (esim. Wilenius 2004; Aaltonen & Wilenius 2002). Floridan mukaan luovien alojen itsetietoiset osaajat valitsevat asuin- ja työskentelypaikkakuntansa kulttuurisen moniarvoisuuden, runsaiden toiminta- ja osallistumismahdollisuuksien sekä henkisen avoimuuden (olennaista monikulttuurisuus, suvaitsevaisuus ja kulttuurinen diversiteetti) perusteella.

Floridan teoksesta *The Rise of the Creative Class* (2002) on tullut usein siteerattu avainteos ja dynaamisen aluekehityksen raamattu. Kirja pyrkii osoittamaan luovan yhteiskuntaluokan nousun amerikkalaisissa (suur)kaupungeissa. Teos tarkastelee nyky-yhteiskunnan rakenteita alueellisuuden, aluekehityksen, informaation ja tietotyön sosioteknisen perustan näkökulmista. Floridan mukaan yhteiskunnan keskiössä sijaitsee ”luova luokka” (*the Creative Class*). Sen arvoille, asenteille ja toimintaperiaatteille on ominaista taiteellisen ja kulttuurisen luovuuden yhteys informaatiota-

louden rakenteisiin. Floridan teos pyrkii osaltaan vastaamaan kysymykseen, millaiseen ympäristöön syntyy tänä päivänä uutta, vireää yritystoimintaa ja minne muuttavat ne yritykset, joiden toiminta perustuu korkeasti koulutettujen, luovaa ja innovatiivista työtä tekevien ammattilaisten (so. tietotyöläisten) panokseen.

Floridan ja hänen seuraajiensa mukaan informaatioyhteiskunnan taustalla vaikuttaa keskeisenä avaintekijänä nimenomaan luovuus. Yksilöllisyys, omaehtoinen yhteisöllisyys ja luovuuden rooli ovat selvästi korostuneet nykyaikana. Niistä on tullut maiden ja alueiden kilpailukykyä sekä samalla taloudellista menestymistä määrittävä tekijä. Luovaan luokkaan kuuluvat tietotyöläiset, tutkijat, muotoilijat, graafikot, ohjelmoijat, taiteilijat ynnä muut innovaattorit vaativat työpaikaltaan muutakin kuin työterveyshuollon sekä elinympäristöltään muutakin kuin terveyskeskuksen, urheilutalon ja sinfoniaorkesterin. Luovan luokan edustajat arvostavat mahdollisimman aktiivisia ja monipuolisia, myös ruohonjuuritasolle ylttäviä kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluita. (vrt. Kakko & Inkinen 2004; Säisänen 2004, 2005; Inkinen 2006)

Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että nyky-yhteiskunnassa *uusi varallisuus* on syntynyt myös sosiologien Scott Lash ja John Urry (1994) mukaan varsinkin asiantuntijapalveluiden tarjoajille. Erilaisten erikoispalveluiden (talous- ja kulttuuripalvelut, IT- ja ICT-ala, koulutuspalvelut, innovaatiotoiminta ym.) tuottaminen vaatii korkeaa koulutusta ja vankkaa ammattitaitoa. Richard Florida määrittelee samaan ”luokkaan” kuuluviksi muun muassa tiedemiehet, arkkitehdit, muotoilijat, kouluttajat, taiteilijat, muusikot ja viihdyttäjät. Tämän ydinjoukon ympärillä vaikuttaa laajempi tietotyöläisten joukko, joka koostuu liike-elämän, talouden, lakipalveluiden, terveydenhuollon ym. luovan työn ammattilaisista (vrt. Säisänen 2005, 28ff.).

(Post)modernissa (informaatio)yhteiskunnassa teknologia tunnetusti kehittyy, mutta niin myös sosiaaliset ja taloudelliset rakenteet. Floridan mukaan viimeisen 50 vuoden aikana merkittävin yhteiskunnallinen muutos on tapahtunut teknologian sijaan juuri sosiaalisissa rakenteissa sekä kulttuurisessa elämisen mallissa. Globalisoituminen, pääoman ja työelämän liikkeet sekä uusi arvomaailma raamittavat ratkaisevalla tavalla nykykehitystä ja erilaisia tulevaisuuden linjauksia. Samaan aikaan informaatioteknologia ja tietoverkot ovat olennaisella tavalla vaikuttaneet uusien pelisääntöjen muodostumiseen. Digitaalinen teknologia, tietoverkot, ubiikkiajattelu (*ubiquitous computing*; ks. Weiser 1991) ynnä muut sosio-teknologiset trendit ovat vaikuttaneet ratkaisevasti siihen, että nykyajan jälkiteollinen talous rakentuu keskeisesti *informaation* ja *osaamispääoman* ympärille.

Florida rakentaa käsityksensä nyky-yhteiskunnan kehityksestä teorialle, jossa *inhimillisestä luovuudesta* on tullut länsimaisen taloudellisen kasvun keskeinen (ellei peräti keskeisin) voimavara. Floridan mielestä ymmärtämällä uuden yhteiskunta”luokan” valtaannousun ja merkityksen voimme myös ymmärtää yhteiskunnan muutosprosessia ja vaikuttaa proaktiivisesti tulevaisuuteen. Luovuuden alue on toki moninainen ja moniselitteinen, eikä luovuutta voida rajoittaa vain teknologisiin innovaatioihin, patentteihin, uusiin tuotteisiin yms. Luovan talouden ihanteet ja mekanismit ulottuvat floridalaisessa katsannossa syvällisesti lukuisiin perustavanlaatuisiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin prosesseihin sekä asioista syntyviin mielikuviin ja puhetapoihin.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että *luovuus ja innovatiivisuus* ovat avainkäsitteitä, joihin kohdistuu nykyajassa huomattavia haasteita ja odotuksia.³ Kriittis-analyttisen näkökulman kannalta on kuitenkin todettava, että viimeaikaisessa keskustelussa on esiintynyt runsaasti samantyyppistä ”hypeilyä” kuin takavuosien digi-, kyber- ja mobiilikeskustelussa (vrt. Inkinen 1995, 1999b). Luovuutta ja innovatiivisuutta koskevien ”surinaseinojen” ympärille muodostuneissa diskursiivisissa muodostelmissa olisikin epäilemättä reflektoivan aikalaiskritiikin sekä suoranaisen demystifoinnin paikka (ks. myös Leppihalme 2006). Tähän voisi luontevasti jatkaa, että suomalaisen yhteiskunnan kannalta kiinnostavaa on ollut valtiovallan halu kehittää erityistä ”luovuusstrategiaa”, jonka tarkoituksena on linjata luovan toimeliaisuuden ja kulttuuripolitiikan keskeisiä periaatteita. Opetusministeriön verkkosivuilla⁴ todetaan asian osalta byrokraattisen hallintokielen muodossa seuraavaa:

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaan sisältyy koko maata koskevan luovuusstrategian laatiminen. Asia sisältyy hallitusohjelman kulttuuripolitiikkaa koskevaan lukuun.

Pyrkimykset edistää luovuutta yhteiskunnassa eivät rajoitu kulttuuripolitiikkaan, vaan ulottuvat hallinnonala- ja toimijarajojen yli. Luovuusstrategiatyö on suunniteltu tästä lähtökohdasta käsin. Tässä se myös poikkeaa muissa maissa tehdyistä luovuusstrategioista.

Luovuusstrategiatyö on suunniteltu niin, että se prosessina ja työskentelyotteeltaan heijastaa käsittelemäänsä teemaa. Luovuuden luonnetta halutaan arvostaa.

Varsinainen luovuusstrategiatyö käynnistyi valmisteluvaiheen jälkeen vuoden 2005 alussa kulttuuriministeri Tanja Karpelan toimeksiannon mukaisesti. Kolme osatyöryhmää tuottavat näkemyksensä

luovuuden edistämisen tarpeista ja mahdollisuuksista. Yhteistyöryhmä tekee niiden pohjalta johtopäätökset luovuuden edistämisen suhteesta muihin suomalaisen yhteiskunnan kehittämishaasteisiin. Työryhmillä on laajat kontaktipinnat arjessa, kansalaisyhteiskunnassa, hallinnossa ja elinkeinoelämässä.

Samantyyppisiä strategisia tavoitteita on esitetty Sitran ja muiden julkisten toimijoiden piirissä. Korviini on muun muassa kantautunut vaatimus siitä, että Suomen tulisi olla vuonna 2015 maailman luovin maa. Kriittiset aikalaistarkkailijat tunnistavat tällaisissa vaatimuksissa paitsi epärealistisen julistuksen myös huonon itsetunnon, globaalikapitalistisen kilpailumentaliteetin ja pakkoneuroottisen pätemisen tunnuspiirteitä. Toisaalta ajatus ”kansallisen luovuuden” kehittämisestä voi olla yleisellä tasolla positiivinen käyttövoima sekä asioita proaktiivisesti ja konkreettisesti edistävä hellemallinen päämäärä. Yleensä korkeaoiktaanisesti viritettyjen visioiden ja missioiden takana on (ollut) huoli kansantalouden kilpailukyvyistä ja asemasta tulevaisuuden markkinoilla.⁵ Sitran innovaatiotoimintaa koskevassa fokusohjelmassa (vuodet 2004–2008)⁶ todetaan linjauksina muun muassa seuraavaa:

Suomen menestys on perustunut keskeisesti tietoon ja osaamiseen (kompetenssiin). Suomi on kehittänyt määrätietoisesti koulujärjestelmää, tutkimus- ja kehitystoimintaa sekä yritystoimintaa. Suomen innovaatiojärjestelmä on maailman parhaita ja Suomi on menestynyt hyvin tai erinomaisesti kansainvälisissä kilpailukyky- ja innovaatiovertailuissa.

Katseet on kuitenkin suunnattava eteenpäin. Kansainvälinen kilpailu on kovenemassa ja perinteisten teollisuusmaiden rinnalle on noussut uusia maita kuten Intia, Kiina ja Brasilia, jotka kilpailevat Euroopan, Japanin ja Yhdysvaltojen kanssa halvalla työvoimalla mutta myös lisääntyvällä osaamisella. Suomen on varmistettava, että sen innovaatioympäristö on myös tulevina vuosina huipputasolla ja kykenee tuottamaan kilpailukykyisiä innovaatioita ja houkuttelemaan maahan investointeja, osaajia ja yrityksiä.

Suomella on sekä kansakuntana että innovaatioympäristönä selkeitä vahvuuksia mutta myös ilmeisiä puutteita ja heikkouksia. Globaali talous avaa suuria mahdollisuuksia myös pienelle maalle, mutta uhkakuvana on jopa nopea putoaminen, jos voimavaroja ei osata käyttää oikein eikä mahdollisuuksiin tartuta aktiivisesti.

Kuvaavaa Richard Floridan ja seuraajien mielestä on, että talouden ja teknologian alan luovuus on yhä useammin yhdistynyt taiteelliseen ja kulttuuriseen luovuuteen. Näistä luovan toiminnan (uusista) yhdistelmistä pitäisi myös syntyä kipeästi kaivattuja uusia innovaatioita⁷ sekä yhteiskunnallista taloudellisia menestystekijöitä. On kuvaavaa, että tekijänoikeudet ja immateriaalioikeudet (*intellectual property rights*, IPR) ovat nousseet viime vuosina hyvin keskeiseen (ja myös ongelmalliseen) asemaan. Vaurauden perusta on nykymuotoisessa talousjärjestelmässä yhä selvemmin intellektuaalisessa, kulttuuriperustaisessa symbolisessa omaisuudessa. Markku Wilenius esittää teoksessaan *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana* (2004, 11) seuraavan kiteytyksen, joka sopii hyvin viimeaikaisen luovuskeskustelun yhdeksi heuristiseksi motoksi:

Olemme siirtymässä talouteen, jonka keskeisenä moottorina on kulttuuriosaaminen ja siitä kumpuava inhimillinen ja organisatorinen luovuus. Kulttuuriosaamista ovat kaikki ne inhimilliset kyvyt ja organisatoriset tekijät, jotka edesauttavat kulttuurisen pääoman hyödyntämistä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja tuotannollisessa toiminnassa. Kun halutaan edistää suomalaista luovuutta ja innovatiivisuutta, on pohdittava, minkälaisesta kulttuuriosaamisesta luovuus ja innovaatio voivat syntyä.

Sisältöliiketoiminnan, luovien prosessien johtamisen sekä populaari- ja kaupunkikulttuurin kehittämisen kannalta em. teoksessa todetaan huomionarvoisesti myös muun muassa seuraavaa: ”Symbolituotannon ja estetiikan rooli talouselämässä on dramaattisesti kasvanut, mistä kielii myös viestintä- ja media-alan kasvu. Paitsi että se kasvaa aivan omana toimialanaan, sen osuus muiden toimialojen sisäisestä arvonmuodostuksesta lisääntyy jatkuvasti. Tuoteestetiikan lisäksi symbolisen lukutaidon hyödyntäminen näkyy muun muassa mainonnan, työympäristöjen, kauppakeskusten ja ravintoloiden sekä kokonaisten kaupunkiympäristöjen visuaalisessa kehittämisessä.” (emt., 37)

Dynaamiset innovaatioympäristöt:
synergian, verkostojen ja ”onnellisten sattumien” merkitys

Niin tiede- ja teknologiapolitiikan päättäjät kuin eri puolilla maailmaa operoivat aluekehittäjät korostavat, että *innovatiivisuus* on tulevaisuuden kehityksen ja kilpailukyvyn elinehto.⁸ Usein myös sanotaan, että innovatiivinen

ympäristö mahdollistaa organisen kasvun sekä perinteisen nollasumma-ajattelun sijasta yhteisen kokonaiskakun kasvattamisen. Innovatiivinen ympäristö tuo mukanaan positiivisen toimintakulttuurin ja kirkastaa alueen sekä yhteisön profilia (vrt. Inkinen 2006). Olennaista kehityskelpoisen innovaatiohengen synnyttämiseksi on tarpeeksi suuri kriittinen massa ja luovan ”pörinän” (engl. *buzz*) aikaansaaminen. Tämä pätee keskeisesti myös elinkeinoelämän ja yritysmaailman intresseihin, sillä

on tärkeää huomioida, etteivät innovaatiot synny, eivätkä yritykset tai yksilöt innovoi tyhjiössä. Philippe Aydalotin mukaan yritys ei ole ”taivaasta pudonnut toimija”, joka voisi vapaasti valita ympäristönsä, vaan yritys on aina ”kätkeytyneenä” ympäristöönsä, eli tavallaan sulautunut siihen. Organisaatio tai ihmiset eivät ole eristäytyneitä toimijoita, vaan enemmän tai vähemmän innovatiivisten ympäristöjen osia. Toisin sanoen, että voisi kehittää innovaatiokykyä, on ymmärrettävä myös innovaatioympäristöä sekä siinä esiintyviä kytköksiä ja toimintatapoja. (Stähle et al. 2004, 14)

Innovatiivisuuden vaade kiristyyssä, globaalissa kilpailutilanteessa on yritysten, organisaatioiden ja maantieteellisten alueiden suoranaisten ehtojen. Keskeinen haaste liittyy luovien prosessien johtamiseen. Vuonna 2004 ilmestyneessä julkaisussa *Innovatiivisten ympäristöjen ja organisaatioiden johtaminen* (Eduskunnan kanslian julkaisu 6/2004) todetaan oireellisesti seuraavaa:

Alueiden ja yritysten on nykyään kyettävä lisäämään innovointikykyään jatkuvasti. Laajapohjainen yhteistyö, siihen liittyvien prosessien ohjaaminen ja rakenteiden luominen on iso haaste, johon vastaamatta toimivia innovaatiojärjestelmiä ei voida luoda. Olemme moniulotteisen uudistustyön vaiheessa, jossa vaaditaan uudelleen organisointia fyysisissä, toiminnallisissa ja mentaalisisissa rakenteissa. (emt., 5)

Olennaista on tässäkin yhteydessä ihmisten välisten verkostojen ja kehitystyön *sosiaalisen aspektin* korostaminen. Hallintoelimien muistioihin ja Powerpoint-esityksiin kirjatut innovaatiotavoitteet unohtavat liian usein kyseessä olevan loppujen lopuksi *inhimillisen* ja *sosiaalisen* toiminnan. Vaikka puhuisimme innovaatiojärjestelmistä, on kaiken kehityksen ja oivallusten takana loppujen lopuksi *luova ihminen* (yksilöt ja yhteisöt) tarpeineen ja haluineen. Vielä 1990-luvulla puhuttiin eri yhteyksissä mielellään *innovaatiojärjestelmistä*.⁹ Määritelmän mukaisesti

[i]nnovaatiojärjestelmällä tarkoitetaan taloudellisesti käyttökelpoisen tietämyksen tuottamiseen, levittämiseen ja käyttöön osallistuvia erilaisia toimijoita ja näiden välisiä vuorovaikutussuhteita [...]. On tärkeää ymmärtää, että innovaatiojärjestelmä on olemukseltaan sosiaalinen järjestelmä ja korostaa siten ihmisten välisen vuorovaikutuksen merkitystä [...]. Innovaatiojärjestelmiin kohdistunut huomio on lisännyt huomattavasti ymmärrystämme innovaatiotoiminnan systeemisestä ja vuorovaikutteisesta luonteesta. Tästä huolimatta innovaatiotoimintaan liittyvän vuorovaikutuksen, johtamisen ja osamisen avaaminen kaikessa moniulotteisuudessaan vaatii vielä paljon työtä. (emt., 14)

Tätä nykyä puhutaan innovaatiojärjestelmien sijasta ja ohella yhä useammin ja mieluummin innovaatioympäristöistä (vrt. Kakko & Inkinen 2005, 221–223).¹⁰ Menestyvä, innovatiivinen klusteri on usein yhteisö, jossa akateemisen maailman, kulttuurisektorin ja yrityselämän toimijat kohtaavat hedelmällisellä tavalla toisensa. On korostettava, että strategisen suunnittelutyön ja määrätietoisen johtamiskulttuurin lisäksi myös satunnaisilla kohtaamisilla ja hedelmällisillä yhteentörmäyksillä on merkittävä rooli innovaatioprosesseissa. Näissä yhteyksissä usein käytetty avainkäsite onkin ”serendipiteetti” (*serendipity*), jota käsitellään oivaltavasti muun muassa Royston M. Robertsin teoksessa *Serendipity. Accidental discoveries in Science* (1989) sekä Richard Eyren teoksessa *Spiritual Serendipity. Cultivating and Celebrating the Art of the Unexpected* (1999).

Serendipiteetti tarkoittaa satunnaista, ei-suunniteltua kohtaamista, joka voi kuitenkin johtaa aiottua parempaan lopputulokseen (vrt. Kakko & Inkinen 2005, 223–226).¹¹ Kysymys on siis eräänlaisesta onnekaasta sattumasta, hedelmällisestä vahingosta ja positiivisesta yhteentörmäyksestä. Merriam-Websterin online-sanakirja¹² luonnehtii *serendipity*-termiä seuraavasti:

Main Entry: **ser·en·dip·i·ty**

[...]

Function: noun

Etymology: from its possession by the heroes of the Persian fairytale *The Three Princes of Serendip*

: the faculty or phenomenon of finding valuable or agreeable things not sought for

Merriam-Websterin määritelmässä viitataan persialaiseen satuun, jossa kolme Serendipin prinssiä lähtee etsimään kaukomailla salaista runokaavaa, joka taltuttaisi uhkaavat lohikäärmeet. Serendipin prinssit kohtaavat matkallaan niin monia hämmästyttäviä asioita, että matkan alkuperäinen syy melkein unohtuu. Syystä tai toisesta myös Berkeleyyn yliopiston SETI-ohjelman (*Search for Extra-Terrestrial Intelligence*) nimeksi on valittu sukulaissana SERENDIP.¹³ Kiinnostavana anekdoottina myös todettakoon, että kansainvälinen World Technology Network -yhteisö mainitsee ”onnelliset sattumat” (*happy accidents*) yhtenä toiminnallisena päämääränään:

About World Technology Network

The World Technology Network is a London-headquartered organization that was created to ”encourage serendipity” – happy accidents – amongst those individuals and companies deemed by their peers to be the most innovative in the technology world. WTN’s areas of interest range from IT and communications to biotech, energy, materials, space, as well as related fields such as finance, marketing, policy, law, design, and ethics. Each year, WTN members are brought together through an ongoing global series of Roundtable Dinners, Chapter Meetings and other events. WTN also publishes ”World Technology Intelligence”, a bi-monthly magazine about what is imminent, possible, and important in the technology world, written largely by its own members – the people driving the most significant innovations. Central events in the WTN calendar include the annual World Technology Summit and World Technology Awards – the culmination of a global judging program through which new members are nominated and selected and by which the network grows and is refreshed.¹⁴

Tekisi mieli väittää, että elämme entistä herkemmissä, kompleksisemmassa ja kytkeytyneemmässä maailmassa – olkoonkin, ettei ”verkottunut ihmiskunta” (McNeill & McNeill 2006) ole mikään historiallisesti ajatellen uusi asia. Usein myös korostetaan, että menestyksen avainsanoja niin tämän päivän kuin tulevaisuuden kehitystyön kannalta ovat *verkottuminen* ja eri yhteisöjen välinen konkreettinen yhteistyö. Näitä lähtökohtia voi pitää paitsi uljaana vaakunauseena myös suoranaisena tutkimus- ja kehitystyön elinehtona. Markku Wilenius (2004, 28) on kiteyttänyt asian seuraavasti:

Verkostot ovat tämän uuden aikakauden sosiaalisen organisoitumisen muoto, *kulttuuriosaaminen* sen merkittävin osaamisen laji ja *luovuus* sen liikevoima. Verkostoyhteiskunnassa osaaminen on monessa suhteessa toisentyypistä kuin teollisessa yhteiskunnassa. Sen ytimessä ovat ihmisten johtaminen ja luottamuksen rakentamisen kyvyt. Se perustuu entistä enemmän olemassa olevien ratkaisujen kyseenalaistamiseen ja uusien innovaatioiden luomiseen. Verkostoyhteiskunnassa menestymisen ehto on se, että osaa vetää oikeat johtopäätökset niistä kehityksen megatrendeistä, jotka keskeisimmin vaikuttavat yhteiskunnan rakenteeseen ja toimintatapaan. Ne osoittavat, että talouden kasvu perustuu yhä enemmän aineettomiin tuotteisiin ja että luonnonvarojen kuluttamista hillittäessä siirrytään yhä enemmän aineettomien ja inhimillisten voimavarojen kulutukseen. (kursivoinnit SI)

Yhteistyöverkostolla voi olla erilaisia konkreettisia muotoja. Muutamia esimerkkejä talous- ja yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa tarkastelluista yhteistyöverkostoista ovat toimitusverkosto (esim. ”*just in time*”), strategiset liitot (esim. lentoyhtiöt), tuotantoverkosto (esim. tuotannon lisensointi), innovaatioverkosto (esim. teollisuuden ja yliopiston välinen yhteistyö), asiakasverkosto (esim. yhteinen tuotekehittely asiakkaiden kanssa), standardikoalitiot (esim. yritykset, jotka tukevat uuden sukupolven matkapuhelinteknologian tiettyä standardia) sekä policy-verkosto (esim. viranomaisten ja muiden toimijoiden välinen policy-yhteistyö).¹⁵ (vrt. Bruun 2002, 104, 2003, 147) Myös alakulttuurit ja lukuisat ruohonjuuritason organisaatiot tekevät huomattavan laajamittaista yhteistyötä luovalla ja verkostomaisella tavalla, yhä useammin globaalissa, monikulttuurisessa sekä Internetin ja mobiiliviestimien tukemassa toimintakontekstissa.

Kuten edellä jo painotin, olennaista on ymmärtää, että yhteistyötä tekevät viime kädessä *ihmiset* eivätkä organisaatiot. Luottamukseen ja ihmisten väliseen aitoon ja avoimeen vuorovaikutukseen perustuvan yhteistyön synty onkin tunnetusti haasteellista. Kokemukset yrityksistä, kaupungeista ja alueilta, joissa yhteistyö eri yhteisöjen ja yksilöiden välillä toimii hyvin, viittaavat menestyksen salaisuuden piilevän siinä, että on onnistuttu rakentamaan yhteinen tahtotila ja keskinäinen luottamus. Merkittäviä tämän tarkastelun kannalta ovat verkostojen teoriaan ja käytäntöön perehtyneen tutkija Albert-László Barabásin (2002b, 194) kehitystä summaavat sanat:

Uuden järjestäytymisen näkyvin merkki on siirtymä puusta verkko- ja verkosto-organisaatioon. Se on laakea ja sen solmujen välillä on paljon linkkejä. Kun arvokas omaisuus muuttuu esineistä biteiksi ja informaatioksi, operaatiot siirtyvät vertikaalisesta integraatiosta lumeintegraatioon, inventaarion elinkaari kutistuu kuukausista tunneiksi, liiketoiminnan strategia muuttuu suunnasta ylhäältä alas suuntaan alhaalta ylös ja työläiset muuttuvat kollegoiksi tai alihankkijoiksi.

Luovuuden psykologiaa: ”heureka – olen keksinyt sen!”

Palataanpa hetkeksi luovuuden mysteerin äärelle. Vaikka käsite on hämärä ja moniselitteinen, on *luovuus* epäilemättä myös keskeinen aikalaiskysymys niin yhteiskunnallisella kuin yksilöpsykologisella tasolla. Pohdiskelen itsekin usein oman luovuuteni lähtökohtia. Mikä tekee – tai voisi tehdä – minusta mahdollisimman luovan ja innovatiivisen ihmisen?

Heti aluksi voin todeta, että olennaista on nukkua mahdollisimman paljon. Nukkuminen on tärkeää mielen ja lihasten rentoutumisen kannalta mutta myös tehokkaan unityön vuoksi. Monet tieteellistä tutkimustyötä, tuotekehitystä, sanataidetta tai käytännön mediaprojekteja koskevat ongelmat ovat ratkenneet alitajunnassa – joko unessa tai unen ja valveen rajamailla. Esimerkkejä unityön toimivuudesta on lukuisia. Saksalainen kemisti Friedrich August Kekulé von Stradonitz (1829–1896) painiskeli 1800-luvulla visaisen ongelman parissa. Kemisti oli tutkinut vuosien ajan bentseenin (C_6H_6) kemiallista rakennetta. Ratkaisu mysteeriin ei suostunut löytymään, kunnes tiedemies näki puoliunessa käärmeen, joka tavoitteli omaa häntäänsä. Tämä unihahmo synnytti idean bentseenirenkaasta. Oivallus oli orgaanisen kemian sensaatio.¹⁶

Isaac Newtonin putoavasta omenasta dna:n kaksoiskierteen keksimiseen on aikakirjoihin talletettu monta tarinaa ja legenda dramaattisista oivalluksen ja inspiraation hetkistä. Usein taru on totuutta ihmeellisempi. Galileo Galilei (1564–1642) tuskin pudotteli Pisan kaltevasta tornista esineitä, eikä hän luultavasti mumissut inkvisition kynsissä ”se pyörii sittenkin”. Antiikin viisaista jonkinlaisena luovan oivaltamisen arkkityyppinä voi pitää moniosaa ja Arkhimedestä. Syrakusassa vaikuttanut filosofi, fyysikko ja matemaatikko ymmärsi, että kappale syrjäyttää nesteeseen upotettuna tilavuutensa verran nestettä. Tarinan mukaan luova idea syntyi kylvyssä. Oivalluksensa seurauksena Arkhimedes juoksi kadulle ja huudahti *heureka*, ”olen keksinyt sen”.

Nerot ja nerous ovat tunnetusti kutkuttava, mielenkiintoinen ilmiö. Nämä luovuuden supertähdet ovat kummallinen yhdistelmä älykkyyttä, jumaluutta ja lapsellisuutta. Kunnianarvoisa pessimistifilosofi Arthur Schopenhauer (1788–1860) totesikin taannoin, että ”jokainen lapsi on jossain määrin nero ja jokainen nero on jossain määrin lapsi.” Samainen filosofi jatkoi lakonisesti, että ”nerous asustaa vain kerrosta ylempänä kuin hulluus.”¹⁷

”Suuressa sielussa on kaikki suurta”, totesi matemaatikko, fyysikko, filosofi ja lapsinero Blaise Pascal (1623–1662) *Penseés*-klassikossaan. Tässä yhteydessä on myös mainittava surrealisti Salvador Dalin (1904–89) humoristinen toteamus, että ainoa ero hänen ja hullun välillä on se, ettei Dali ole hullu. Englantilainen kirjailija Edward George Bulwer-Lytton (1803–1873) totesi taannoin: ”Nero tekee mitä sen täytyy, kyky mitä se voi.” Ja suvereenin saksalaisen suurhengen Goethen (1749–1832) sanoin:

”Voi toisten kanssa viisaaks tulla, mut innostua vain omin päin.”

John Stuart Mill puolestaan totesi *On Liberty* -klassikossaan (1859), että ”[n]erokkaat ihmiset edustavat aina vain pientä vähemmistöä, mutta jotta heitä syntyisi, on valmistettava sitä maapohjaa, mikä on otollinen heidän menestymiselleen.” Toisaalta luovuus on hyväksytty viime vuosien linjauksissa yleisemmäksi, suurta yleisöä ja ”tavallistakin ihmistä” (vrt. Heideggerin käsite *das Man*) koskevaksi ihanteeksi. Ongelmat puolestaan alkavat yleensä siinä vaiheessa, kun yritetään tarkemmin määritellä, mitä luovalla toiminnalla, luovilla prosesseilla, luovuuden edellytyksillä jne. itse asiassa tarkoitetaan.

Joten nostakaamme kissa tässäkin yhteydessä pöydälle: miten ”luovuudeksi” kutsumamme ilmiö pitäisi loppujen lopuksi ymmärtää? Sanana se synnyttää erilaisia villejäkin mielleyhtymiä. Luovat prosessit yhdistetään miltei automaattisesti tieteeseen, taiteeseen ja erilaisiin humanistisiin hyveisiin. Heti perään on lisättävä, että myös koripallo, ruoanlaitto ja tietokoneohjelmointi on monen mielestä luovaa toimintaa. Tosin kaikki eivät hyväksy näin avaraa määritelmää. Jan-Erik Ruthin (1984, 14–15) mukaan

[L]aajimmin hyväksytty luovuuden määritelmä on se, että kyseessä on jonkin uuden, jollakin tavalla omaperäisenä pidetyn oivalluksen syntymä. *Omaperäisyyden*, henkilökohtaisen tulkinnan vaatimus toistuu luovuuden määritelmässä jatkuvasti. Eräiden tutkijoiden mielestä omaperäisyys on pohjimmiltaan luovuuden synonyymi. Uutuuden, ainutlaatuisuuden ja omaperäisyyden määrittelyyn käytetyt kriteerit ovat suhteellisia – tuotetta voidaan pitää omaperäisenä suhteessa siihen, mitä luoja itse tai mitä muut ihmiset ovat siihen mennessä luoneet.

Tähän voisi vielä jatkaa, että luovaan toimintaan liittyy siis tuoreiden ideoiden synnyttäminen, vanhan yhdistäminen uudella tavalla sekä asioiden välis- ten yllättävien ja usein epäsovinnainten kytkentöjen löytäminen (vrt. Heikkilä 1984, 92). Omaperäisyyden ja kekseliäisyyden ohella luovalle henkilölle on tunnusomaista tietty henkinen fleksiibeliys, mielikuvitus ja muuntumiskyky. Artikkelissaan ”Luova persoona, prosessi ja tuote” (1984, 15) Ruth jatkaa kansainvälisten luovuustutkijoiden näkemyksiin viitaten, että

[t]oinen luovuudelle tyypillinen ominaisuus on *joustavuus*. Bartlett on sitä mieltä, että kun ajattelu on rohkeaa, ajatus voi vapaasti poiketa pääväylältä ja johtaa uusiin ajatuksiin. Myös Guilford painottaa joustavuuden merkitystä luovissa, tai kuten hän sanoo, ”divergenteissa” kognitiivisissa prosesseissa. Divergentti tuotanto on ”informaation tuottamista annetusta informaatiosta, kun pääpaino on monipuolisuudella (ja tuotoksen määrällä)...” Joustavuuden merkitys on nähtävissä monissa luovan ihmisen tai luomisprosessin kuvauksissa. Luoville ihmisille ja prosesseille on ominaista avoimuus ja herkkyys ympäristölle. Puutokset tai epäjohdonmukaisuudet vaistotaan herkästi ja mahdolliset ongelmat aavistetaan usein ennalta. Luovien yksilöiden ajattelun aineksia ovat arvailu, moniselitteisyyksien suvaitseminen ja monimutkaisuuden suosiminen.

Maltalaisen luovuusgurun Edward de Bonon lanseerama *lateraalinen ajattelu* (1970) ja *kuuden hatun* skeema (1985) tulivat suosituiksi jo vuosikymmeniä sitten. Kiinnostava, oppiriitoja ja näkemyseroja synnyttävä kysymyksensä on, voiko robotti tai tekoälyjärjestelmä olla (tulevaisuudessakaan) luova. Entä simpanssi, delfiini tai elefantti? Luovuuden eri osa-alueita tarkastelleen Jorma Heikkilän (1984, 91) mukaan

[j]o vuosisatoja ovat oppineet, tutkijat, taiteilijat, filosofit ja kasvattajat hämmästelleneet ihmisen uutta luovaa prosessointia. He ovat määritelleet sen myös monin eri tavoin. Tälläkään hetkellä [1984] ei luovuutta kyetä määrittelemään yksiselitteisesti. Kannanotoissa paljastuu ristiriitaisuutta etsittäessä vastauksia mm. seuraaviin ihmisen luovaa käyttäytymistä koskeviin kysymyksiin: Ovatko luovuus ja lahjakkuus sama asia? Ovatko lahjakkaat yksilöt ilman muuta luovia? Onko tieteellinen luovuus tai ongelmanratkaisu sama kuin taiteellinen luovuus? Voimmeko määritellä yksilön luovuuden kartoittamalla hänen aikaisempia suorituksiaan, kokemuksiaan tai suhdettaan yksilöllisten normien noudattamiseen? Miten luovuus voidaan määritellä tuotteista, koetuista prosesseista, persoonallisuuden piirteistä tai yksilön kyvystä ja voimasta vastustaa kasvu-

ja toimintaympäristönsä standardoivia paineita? Millaisia yleisiä kehityspyskologisia lakeja luovuuden kehittyminen seuraa? Mikä aiheuttaa luovuuden laskuja, nopeita nousuja ja piiloutumista?

Luovuuden käsite onkin lopulta liukas kuin saippua. Skeptikon tai aikalaiskriitikon mielestä ”luovuus” ja ”innovaatio” saattavat kuulostaa samantaisilta latteilta surinasanoilta ja aikalaismantroilta kuin ”elämystalous”, ”sisältötuotanto” tai vaikkapa ”win-win -periaate”. Olipa asioista mitä mieltä tahansa, ”luovan luokan” ja ”luovan talouden” ohella puhutaan nykykeskustelussa usein ”luovista toimialoista”, *creative industries*. Niin yritysmaailmassa kuin jääkiekkokaukaloissa pyritään olemaan – ja usein ”räkä poskella” – niin luovia kuin mahdollista.

Luovuus yhdistetään itsestäänselvästi myös mainos- ja pr-toimistoihin. Toimistojen ”luovat” ovatkin oma kummallinen rotunsa, luovuuden ammattilaisia *par excellence*. Copywriterien ja AD-velhojen mielen stimuloimiseksi loihditut luovuushuoneet tuovat parhaimmillaan mieleen teemapuistot. Varsinainen Luovuuden Auktoriteetti on kaiketi kansainvälisen mainostoimistoketjun Luova Johtaja. Mutta miten luovuus hinnoitellaan? Ja miten luovuutta synnytetään?

Keksijä Pelle Pelottomalla on kuuluisa mietintämyssynsä, joka synnyttää vallankumoukselliset ideat. Päähine muistuttaa pientä kattoa ja savupiippua, jonka päällä on pesä ja kaksi lintua. Kun keksijä kävelee ympyrää ja odottaa *heurekaansa*, linnut usein raakkuvat. Muistelen myös (ja pakostakin hieman huvittuneena), miten 1980-luvulla hehkutettiin vakavalla naamalla erilaisten luovuuskehittimien ja -kurssien, mullistavia ideoita synnyttävien kelluntatankkien ynnä muiden stimulaatiotekniikoiden puolesta.

Luovuustutkimuksen taustaa

Yksi viime vuosien kiinnostavimpia luovuutta käsitelleitä seminaareja järjestettiin tammikuussa 2005 päämajakaupunki Mikkelissä. *Luovuuden monet kasvot* -tapahtuma kokosi arvovaltaisen joukon luovuuden ammattilaisia ja asiantuntijoita yhteen. Seminaarin avaussanat piti emeritusprofessori Anto Leikola, joka korosti luovuuden monisärmäistä luonnetta. Luovuutta tavaataan loppujen lopuksi kaikkialla. Insinöörit, yritysjohtajat ja kenties jopa poliitikot (!) voivat olla luovia.¹⁸

Edellä jo viitattiin siihen, että luovissa prosesseissa korostuu usein *mielikuvituksen* merkitys. Kun simpanssi oppii yhdistämään kaksi putkiloa toisiinsa voidakseen raaputtaa selkäänsä, on se kenties ollut luova – tosin

tästäkään asiasta ei vallitse tutkijoiden keskuudessa yksimielisyyttä. Luovuudelle on joka tapauksessa tunnusomaista asioiden järjestely uudella tavalla. Tämä yleinen lähtökohta pätee niin paradigman muuttavaan tieteelliseen teoriaan, inspiraatiosta hengenravintonsa ammentavaan taiteeseen¹⁹ kuin vaikkapa puutarhan hoitoon. Samasta asiasta on pitkälti myös onnistuneessa tuotekehitystyössä kysymys – uusista kytkennöistä! Tuotekehityksinsinöörin, R&D-tiimin tai Pelle Pelottoman hengessä toimivan propellipään aivoissa syntyy uusi sähkökytkentä, valokaari, joka taikoo keskuuteemme pyykkipojan, rotanloukun tai juomatölkin avausmekanismin patentin siinä missä uudet ubiikki-käyttöliittymät tai mobiiliteknologian ihmeet.

Olen käynyt asiasta useita kiinnostavia keskusteluja esteetikon ja teknologisen avantgardistin Petri Kotron kanssa. Konseptisuunnittelijat rakentelevat käsittekarttoja hahmottaakseen ongelmakenttiä ja mahdollisia ratkaisusuuntia. Käsitteiden riippuvuuksien visualisointi joko mielessä tai paperilla mahdollistaa kytkösten ja linkkien löytämisen kaukaistenkin asioiden välillä. Tämä periaate oli jo valistusajalla vaikuttaneen filosofi-ensyklopedisti Denis Diderot'n (1713–1784) näkemys: assosiaatiot ja asioiden yhdisteleminen on keksimisen keskeinen menetelmä – mutta myös tie suureen hulluuteen.

On syytä korostaa, että luova toiminta ei välttämättä perustu kokeiluun; se voi tapahtua myös abstraktisti ja käsitteellisesti luovan yksilön mielessä. Esimerkiksi luonnontieteen jättiläinen, vallankumouksellisista ideoistaan tunnettu fyysikko Albert Einstein (1879–1955) ei juurikaan tehnyt kokeita. Hänen luova ponnistuksensa oli 20. vuosisadan alussa kehitetty suhteellisuusteoria, joka tarjosi uuden ja samalla nerokkaan hahmotus- ja katsantotavan fysiikan lakeihin ja todellisuuteen.

Mutta palatkaamme vielä hetkeksi ydinkysymykseen: mitä on luovuus? Asioiden täydellinen jäljittely sen enempiä kuin täydellinen satunnaisuus eivät merkitse luovuutta.²⁰ Aivotutkija Matti Bergström (1984, 170) tekee myös erottelun ”arkiluovuuden” ja todellisen ”sunnuntailuovuuden” välillä:

Luovuuden termin alle tulisi säästää vain ennaltaennustamattoman tuotto ja jättää sen piiristä uusien assosiaatioiden tuotto, joka voidaan ennustaa, kun tiedetään assosioitavat elementit. Kutsuisin tätä viimeainittua muotoa ”arkiluovuudeksi” erotuksena todellisesta ”sunnuntailuovuudesta”, koska sitä voi toteuttaa mekaanisesti (myös konein) milloin vain ja missä olosuhteissa tahansa. Todellinen luovuus sen sijaan vaatii erityiset olosuhteet, joista edellä on ollut puhe, ja sitä ei voi saada aikaan tahtoen tai mekaanisin menetelmin. Sitä voi vain suosia, muokkaamalla olosuhteet sopiviksi.

Anto Leikola viittasi edellä mainitussa seminaaripuheenvuorossaan myös venäläisen kirjailijan Ivan Goncharovin (1812–1891) tunnettuun klassikkoon. Oblomov-hahmosta on tullut maailmankirjallisuuden synonyymi laiskuudelle ja aikaansaamattomuudelle. Luova joutilaisuus on kuitenkin eri asia kuin ylimitoitettu laiskuus. Tutkijat korostavat, että ihmisen luovuus saa lunastuksensa loppujen lopuksi luovina *tekoina*, ei vain ideoina ja potentiaalina.

Mikkelin luovusseminaarissa esiintynyt Hannu Mäkelä jakoi mittavan kirjallisen tuotantonsa kolmeen osaan: asiateksteihin, kaunokirjalliseen proosaan sekä runouteen. Mäkelä myös teki kauniin viittauksen venäläisten Sergei Jesenin (1895–1925) ja Vladimir Majakovskin (1893–1930) runouteen sekä ilmaisi elegantisti eri kirjallisuuslajien luovan eron: proosa kirjoitetaan, mutta runo annetaan. Suomalaisen menestyskirjailijan ja akateemikon Mika Waltarin (1908–79) mielestä olennaista taiteilijan työssä on yhdistää kaksi asiaa yhteen: *nöyryys* maailman edessä sekä *intoshimo* luovaa työtä kohtaan.²¹ Tähän voisi jatkaa amerikkalaisen kirjailijan ja filosofin Ralph Waldo Emersonin (1803–82) esseen sanoin: ”Ei voi olla olemassa mitään suuruutta ilman täydellistä antautumista.”

Mikkelin Akatemiassa esiintynyt professori Kari Uusikylä (vrt. 1996, 2000, 2005) tunnetaan useista luovuutta käsittelevistä kirjoistaan ja esitelmistään. Nykyaikaisen luovuustutkimuksen merkkivuosi oli hänen mukaansa 1950, jolloin lahjakkuustutkija J. P. Guilford piti psykologeille suunnatun puheen. Guilford oli kahlannut läpi 121 000 nimikettä käsitelleen psykologisen tutkimuksen abstraktikokoelman ja todennut vain 186 nimikkeen käsittelevän luovuutta. Puheenvuoron vaikutuksesta luovuutta koskeva tutkimus pääsi kunnolla käyntiin. Kirjallisuudessa alettiin korostaa luovan, *divergentin* ajattelun roolia vastaparina analyttiselle, *korvergentille* ajattelulle.²² Yksi syy innostukseen liittyi Guilfordin esittämään radikaaliin visioon: tulevaisuudessa koneet ja robotit tekisivät raskaat työt ihmisen keskittyessä erilaisiin luoviin ja miellyttäviin askareihin. Samansuuntaisia visioita ja fantasioita on myöhemmin esittänyt muun muassa japanilainen futurologi Yoneji Masuda (vrt. 1981, 1985, 1990). Masudan ehdottama tulevaisuuden ihannevaltio, *computopia*, on voimakkaasti tietokoneistettu ja verkotettu tekno-onnena.

Luovuutta on yritetty mallittaa ja kategorioida samaan tapaan kuin älykkyyttä. On myös kehitetty Mensan älykkyydestien tapaisia luovuustestejä. Nämä palikkatestit tuskin paljastavat luovuuden syväkerroksia, mutta joitakin vihjeitä persoonan potentiaalista niiden kautta saadaan. Yleisesti ottaen nykyaikainen luovuustutkimus lähestyy luovuutta neljän eri kategorian kannalta: (1) luova persoona, (2) luova prosessi, (3) luova produkti ja (4) luova ympäristö.

On todettu, että poikkeuksellisen luovat ihmiset ovat usein ristiriitaisia ja heissä yhtyvät monenlaiset vastakohtat. Luovan yksilön persoona voi siis olla hyvinkin kaksijakoinen. Onko tämä yllättävää? Tuskinpa vain – jo 1800-luvulla ranskalainen kirjailija ja moralisti Octave Gréard (1828–1904) tokaisi, että ”ristiriitaisuudet ovat ajatuksen suola”. On myös sanottu, että luovat persoonat elävät yhtä aikaa fantasiamaailmassa ja konkretiassa. He saattavat olla näennäisen laiskoja mutta heittäytyä sitten viikkokausiksi hektiseen työputkeen. Luova ihminen tuntuu myös elävän enemmän ”sekä-että” kuin ”joko-tai” -periaatteen mukaisesti – hän on yhtä aikaa spontaani ja kurinalainen, naiivi ja kriittisen terävä, sisäänpäin kääntynyt ja huomattavan sosiaalinen. Luova ihminen leikittelee myös sukupuolirajoilla liukuen ongelmitta niin maskuliinisella kuin feminiinisellä kentällä:

Luovaa persoonallisuutta on tutkittu paljon. Luova yksilö on useimmiten riippumaton, omaperäinen riskinottaja, energinen, intuitiivinen, epävarmuutta sietävä persoona, jolla on kyky liikkua joustavasti persoonallisuusulottuvuuksien ääripäiden välillä. (Uusikylä 2005)

Luovuuskeskustelun ydinteemoja: flow, kiire ja joutilaisuus

Luovan ihmisen mielenlaatua on jäsentänyt maailmankuulu unkarilaissyntyinen luovuustutkija Mihaly Csikszentmihalyi (vrt. 1996, 1997, 2003, 2005). Hän on myös lanseeranut iskusanan *flow*, jolla tarkoitetaan sellaista syvän onnen tilaa, jossa kaikki käy kuin itsestään. Flow voi liittyä työhön tai vapaa-aikaan. Se on syvä, transsendentti kokemus. Flow-tunteen aikana ihmisen minä-tietoisuus häviää kuin zenbuddhalaisessa satorissa tai kristillisessä herätyskokouksessa konsanaan.

Flow-sanalle on etsitty ja ehdotettu eri yhteyksissä myös suomenkielistä vastinetta. *Bisnes.fi*-lehden järjestämässä kilpailussa menestyneitä ehdotuksia olivat seuraavat: virtaus, liito, luova hurmos, luovuuspuuska ja noste (vrt. *Bisnes.fi*, nro 10/2005, s. 10). *Flow*-käsite tuo mieleen myös ranskalaisfilosofi Henri Bergsonin (1859–1941) viime vuosisadan alkupuolen tuotannon – erityisesti elämän voimaa korostavan *élan vital* -käsitteen.

Kari Uusikylä viittasi Mikkelin esitelmässään (2005) osuvasti Helsingin yliopiston teoreettisen matematiikan professori Sören Illmanin kuvaukseen työskentelystään, joka on kuin luovuuden aapiskirjasta. Illmanin mukaan teoreettista tutkimustyötä ja siihen sisältyvää ongelmanratkaisua on voitava tehdä rauhassa.²³ Inhimillisen tiedon lisääminen on itseisarvo, johon ei tulisi liittää muita vaatimuksia. Uusikylä (emt.) myös toteaa:

Olennaista luovan prosessin onnistumisen kannalta on yksilön halu ja kyky suunnata energiaansa tiettyyn kohteeseen. Luovalta yksilöltä vaaditaan kestävyyttä, jotta hän kykenisi keskittymään pitkään samaan asiaan. Luova prosessi etenee Wallasin jo 1920-luvulla esittämän kaavan mukaisesti neljän vaiheen kautta: ongelman löytäminen, hautomisvaihe, ratkaisun keksiminen ja ratkaisun todentaminen.

Tulemme jälleen joutilaisuuden merkitykseen. Akateemikko Olli Lehto oli opettanut Illmanille, että matemaatikon tärkein työväline on sohva. Olen itsekin sitä mieltä, että yksi ihmisen luovimpia tiloja on makuuasento, hyvää musiikkia tai hiljaisuutta kuunnellen. Luova toiminta on usein eräänlaista ”maksimoitua tyhjäksi toimitusta”. Haluaisin tässä yhteydessä myös muistuttaa kirjailija Paul Valéryn (1871–1945) sanoin: ”Sen joka haluaa suorittaa suuria asioita, täytyy ajatella syvällisesti yksityiskohtia.”

Nukkumisen ohella tärkeää luovuuden kannalta on taiteen, miestiskelyn, luonnossa vaeltelun, kylpemisen tai muun tekniikan avulla tyhjentää säännöllisesti aivojen ylimääräistä kuormaa. Ihmisen mieli on kuin zen-vertauksen astia, joka täytyy tyhjentää voidakseen taas täyttyä. *Tyhjyys* on täyttymisen edellytys. Eurooppalaiselle esteetikolle on myös olennaista luova vetelehtiminen (vrt. suomenruotsalainen *Dagdrivare*-ryhmä 1900-luvun alussa).²⁴ Tämä voi tapahtua esimerkiksi bulevardikahviloissa runoteos tai sarjakuva-albumi pöydällä ympäröivää ihmiskauneutta ihastellen ja vanhusten elämäntaloita arvuutellen.

Moderni kulkuri eli *flanööri* vaeltaa verkkaisesti urbaanissa labyrintissa moniaistisia ärsykeitä metsästäen. Olennaista on myös kokea atavistinen ilo ja kehon ekstaasi saunomalla, tanssimalla tai vaikkapa urheilemalla. Luovien prosessien äärellä painiskelevalle ihmiselle on tärkeää oppia rentoutumaan ja kehittämään vapauden reunaehdot. Rutiinien, deadline-paineiden ja alituisen matkustamisen vastapainoksi ihminen tarvitsee epäilemättä joutoaikaa. Ravintolailta tai television katsominen harvemmin rentouttavat. Sen sijaan kävelyretket, purjehtiminen, samoilu vesistön rannalla, ikihonkien humina, öisen tähtitaivaan tarkastelu, maailmankirjallisuuden klassikot tai keskittyminen johonkin luonnon mandalaan raivaavat aivoista yleensä turhan kuonan pois.

Jo senkin vuoksi yritän parhaani mukaan säännöllisesti vetäytyä johonkin rauhalliseen ja luonnonkauniiseen ympäristöön: kirjojen, saunan, sikareiden, portviinin ja ajatusteni pariin – samalla viestintävälineiden ja tarpeettoman ”infoähkyn” ulottumattomiin. Olen viettänyt tällaisia retriittejä ulkomaiden lisäksi eri puolilla Suomea: muun muassa Lapissa, Pohjois-

Karjalassa sekä Oulun ympäristössä. Jos en pysty kunnan vetäytymiseen, yritän tuulettaa aivojani kaupunkien puistoissa tai piipahtamalla kirjastossa tai antikvariaatissa ja ottamalla käsiini sattumanvaraisesti (vrt. serendipiteetti) minkä tahansa teoksen.

Sietämätön ongelma, ahdistuksen aiheuttaja ja luovuuden tulppa nyky-yhteiskunnassa on tietenkin ajan puute. Nykyaikaan näyttää kuuluvan se, että aika tihentyy ja asioiden muutosvauhti yhä vain kiihtyy. Suositeltavaa lukemistoa tämän tematiikan kannalta on norjalaisen antropologin Thomas Hylland Eriksenin kirja *Tyranny of the Moment*. Teos on ilmestynyt suomeksi otsikolla *Hetken tyrannia* (2003). Muistakaamme myös, että kreikan kielen *dromos* tarkoittaa vauhtia. Ranskalaisen Paul Virilion (vrt. 1986, 1998) perustama *dromologia* eli vauhtioppi on kiinnostava akateeminen tutkimussuuntaus ja yksi merkki kulttuurimme kiihtyneestä luonteesta.

Onneksi voi (yrittää) asettua vastavirtaan. Luovuuttaan kehittävän humanistin ihannepäivä voisi olla vaikkapa seuraavanlainen: Ensin herätään. Sitten ryhdytään kahvin keittoon. Jos hyvin käy, muistuu edellisen yön uni mieleen ja sen voi kirjoittaa saman tien ylös. Tämä tapahtuu kuitenkin valitettavan harvoin: yleensä makeakin uni unohtuu jo ennen kuin on ehtinyt sängystä maitokahvinsa kanssa työpöydän äärelle. Seuraavaksi tulee varsinaisen heräämisrituaali, johon kuuluu puolisen tuntia mieltä stimuloivia lukuharrastuksia. Sitten inspiraatiota etsivä dissidenttimme juo taas kahvia, lukee sanomalehdet, tuijottaa ulos luontoon tai urbaaniesteettiseen kaupunkimaiseen, kirjoittaa ja poistaa jo kirjoittamaansa, ajattelee ja lukee, ulkoilee, kirjoittaa uudelleen, juo taas kahvia – ”ja alkaa ajatella toisin”.

Tällainen voisi olla – kirjailijoita Erno Paasilinna ja Pekka Jurvelin vapaasti mukaillakseni – toisinajattelijan luova työpäivä.

Luovuuden haaste kouluissa ja työympäristöissä

Miten ihminen luo? Yksi luovuuden paradoksi liittyy siihen, että sitä voidaan ilmeisesti oppia, mutta ei välttämättä koulukirjoista. Tosin tästäkin asiasta vallitsee kentällä monta mielipidettä. Joidenkin asiantuntijoiden mielestä luovuuden oppiminen ja opettaminen on jopa helppoa – toisten mielestä suorastaan mahdotonta. Niin tai näin, kirjakaupoista voi ostaa sekä erilaisia luovuuden aapisia että syvällisempiäkin käsikirjoja. Jälkimmäisistä voisi esimerkkinä (akateemisemmasta päästä) mainita Robert J. Sternbergin vuosituhannen taitteessa toimittaman teoksen *Handbook of Creativity*.²⁵

Nykyisen koulutusjärjestelmän pitäisi kasvattaa opiskelijoita mahdollisimman luoviksi ja rohkeiksi mutta samalla kriittisiksi ja oma-aloitteisiksi kansalaisiksi. Nykymuotoisen putkiopiskelun kokeneet ja ”luoviksi” kansalaisiksi mankeloidut aikalaiset voisivat murjaista tähän asiaan liittyen montakin osuvaa huomiota. Nykymuotoinen tehoyhteiskunta (joka on silti usein hämmentävän tehoton) pyrkii syöttämään opiskelijoihin dataa kuin rokotetta keltatautia vastaan.

”We don’t need no education”, totesi rock-yhtye Pink Floyd taanoin ilmaisten samalla jotakin hyvin osuvaa. Koulutuksen kentällä näkyy usein teorian ja käytännön välinen ristiriita. Ihanteet ovat kyllä kunnossa, uudet oppimisteoriat rohkaisevat kokeilemaan ja innovoimaan, mutta opetussuunnitelmaan eli ”opsiin” kirjatut määrälliset tavoitteet muodostuvat helposti aidon luovuuden tulpaksi – hieman samaan tapaan kuin kiireen ja tulosvaatimusten täyttämä kvartaalitalous ajaa ihmiset hermoraunioiksi ja burn-outiin.²⁶ Nykykehityksen keskellä onkin lohdullista muistaa, että maailmassa on Steiner-pedagogiikan kaltaisia vaihtoehtoja, jotka eivät antaudu itsestäänselvästi liian ahtaisiin muotteihin.

Lohduttautukaamme jälleen historialla. Albert Einstein (1879–1955) koki pänttävään korkeakouluopiskelun erittäin vastenmielisenä. Se vei hänetä joksikin aikaa kokonaan innostuksen tieteen ihmeellistä maailmaa kohtaan. Oma merkittävä aikalaisilmiönsä on ollut sivistysyliopiston huolestuttava alasajo. Vielä joitakin vuosia sitten akateemista elämää rytmittivät Humboldt-veljesten klassiset yliopistohyveet. Pääpaino oli akateemiseksi vapaudeksi kutsutussa, luovuutta peräänkuuluttaneessa korkeammassa tutkimuksessa ja opetuksessa. Nykypäivän korkeakoulussa on kriitikoiden mielestä jäljellä vain sivistysyliopiston rauniot.²⁷ Tutkimus- ja opetushenkilökuntaa pelotellaan varojen loppumisella, heidät pannaan väkijäisesti kilpailemaan toisiaan vastaan, UPJ-prosessi imee energiat, kvartaalitalous jyllää jne. ”Jos et ole tarpeeksi luova, niin...”

Kilpailu jalostaa, sanotaan. *Evoluutiota!* Monen aikalaisen mielestä sotakin jalostaa. Deadline-paineessa tai pahassa puristuksessa voi toki syntyä erinomaisia oivalluksia kuten suomalaisen tykistön legendaarinen pahvikiekkoinnovaatio 1940-luvun sotavuosina. Moni ihminen on kokenut, miten väsyneenä, stressaantuneena ja jopa loppuunajettuna luova mieli saattaa toimia. Voidaankin ehkä todeta, että luovuuden helmiä syntyy usein juuri ääripäistä: joutilaisuudesta tai pakkotilanteesta.

Työilmapiirin huonontuminen on ollut viime vuosien tärkeimpiä debatoinnin aiheita. Luovuuden rajoitteita onkin helppo listata. Ne liittyvät esimerkiksi ulkoiseen arviointiin, työpaikan menetyksen pelkoon sekä tun-

teeseen, että Iso Veli valvoo. Kilpailu ja tiukat aikarajat tappavat tehokkaasti spontaanin luovuuden. Toki luovissakin yhteisöissä esiintyy ristiriitoja, mutta ideoihin liittyvät erimielisyydet ovat silti hedelmällisiä. Avainkysymys kuuluu, miten tulostavuu, kilpailu ja luova vapaus sovitaan yhteen. Oma ongelmansa liittyy luovuutta koskevien oppien jalkauttamiseen. Luovat ihmiset ovat usein herkkiä. Toisaalta he saattavat olla primadonna, joilla on tavallista suurempi ego. Niin koululaitoksen kuin työyhteisöjen haasteena on erilaisuuden sietäminen.

Eli kuinka käytännössä? Ei liian hyvin. Esimerkiksi *The Financial Timesissa* taannoin julkaistussa artikkelissa käsiteltiin luovien ja sen vuoksi poikkeavien ihmisten asemaa organisaatioissa. Juhlapuheiden ja käytännön ristiriita on ilmeinen. Niin pienet kuin suuret yritykset puhuvat kauniisti siitä, kuinka *thinking out of the box* on tavoiteltu päämäärä ja menestymisen edellytys. Kuitenkin käytännössä tilanne on se, että jos joku oikeasti ajattelee omaehtoisesti, tiettyjä skeemoja, kaavoja ja ennakkoehtoja seuraamatta, eivät seuraukset ole välttämättä miellyttävät. Sen tähden originellit ajattelijat ja todella älykkäät ihmiset eivät useinkaan ole ne, jotka parhaiten menestyvät käytännön yrityselämässä.²⁸

Luovuutta on yritetty paitsi käsitteellistää ja tutkia myös tehostaa erilaisilla käytännön toimenpiteillä. Ehkä *luova yhteisö* on pikemmin organisiimi kuin organisaatio (vrt. Kakko & Inkinen 2005, 2006).²⁹ Myös organisaation sisällä luova ongelmanratkaisu on ennen kaikkea *prosessi*, joka sisältää erilaisia tunnistettavissa ja eriteltävissä olevia vaiheita. Yrjö Toivola on viitannut artikkelissaan ”*Luova toiminta organisaatiossa*” (1984, 199–200) New Yorkin valtion yliopistossa Buffalossa tehtyyn työhön ja kuvannut ongelmanratkaisun kehittymistä prosessina seuraavasti:

1. Ongelma, haaste, mahdollisuus, hahmottaminen

Erityisesti sen tajuaminen, että jossakin tilanteessa on mahdollisuus saada aikaan uutta ja parempaa; intuitiivinen tieto voi tässä vaiheessa (ja vaiheissa 3 ja 4) olla luotettava opas, samoin näkemys, koska tieto on myöhässä, samoin sen korjaava vaikutus

2. Tosiasiat

tehokas selvittäminen, jotta todellinen ongelma, joka pitäisi ratkaista, löytyisi

3. Ongelma

oikean ongelman löytäminen tosiasioitten perusteella

4. Ideat

ratkaisuvaihtoehtojen tuottaminen

5. Ratkaisu

toteutettavan vaihtoehdon valmistaminen ja hionta käyttökelpoiseksi

6. Hyväksyttäminen

idean hyväksyttäminen kaikilla, joiden myötävaikutusta tarvitaan sen toteuttamiseksi menestyksellisesti

7. Toteuttaminen

toteuttamisen aikana esiin tulevat osaongelmat vievät jälleen prosessin alkuun: muutoinkin joudutaan tekemään useita, toisiaan seuraavia osakierroksia

Luova (työ)ympäristö on haasteellinen, vapaa, ideoita tukeva, emotionaalisesti turvallinen, asenteeltaan dynaaminen ja ilmapiiriltään huumoria suosiva. Debatit koetaan tällaisessa yhteisössä positiivisina, konfliktit ovat rakentavia, riskinotto sallittu ja ideoilla aikaa hautua. Oma kiinnostava ajan merkkinsä on ollut luovuuteen ja innovaatioympäristöihin liittyvä aktiivinen projektitoiminta eri puolilla maata ja maailmaa. Mainitsemisen arvoisia tutkimus- ja kehityshankkeita ovat esimerkiksi tietotyöläisen toimintaedellytyksiä ja innovatiivista työympäristöä kehittävä *netWork Oasis* -projekti (Joensuun tiedepuisto), opiskelijoiden luovaa toimintaa ja oppimista sekä ammattikorkeakoulun ja elinkeinoelämän kohtaamista edistävä projekti (työnimeltään *Agora*) Torniossa (Kemi-Tornion amk) sekä yritysten liiketoiminnan kehittämiseen keskittyvä *InnoStudio*³⁰ (Kasarminmäen Osaamiskeskus, Kouvola).

Joensuun *netWork Oasis* -projekti lähestyy luovuuden (*creativity*), alueellisen vetovoimaisuuden (*regional attractiveness*) ja tietotyöläisten (*knowledge workers*) problematiikkaa ”kolmen iin” eli (1) instrumenttien (*instruments*), (2) työtilojen (*interior*) ja (3) vuorovaikutuksen (*interactions*) näkökulmista. *netWork Oasis* pyrkii olemaan yhteisö, jossa akateemisen maailman, taiteen ja yrityselämän toimijat kohtaavat hedelmällisellä tavalla toisensa, myös edellä esiteltyä *serendipity*-periaatetta noudattaen. Projektin yhteydessä on myös käytetty sellaisia avaintermejä kuin ”*network hunting*” ja ”*network incubation*”. Yhtenä keskeisenä mottona on ollut ilmaus ”*respect serendipity*” (vrt. Kakko & Inkinen 2004, 2005).

*netWork Oasis*ksen asiakas/työntekijä edustaa verkostoituvaa ihmistyyppiä, joka haluaa pitää yllä moninaisia ihmissuhdeverkostoja sekä tutustua uusiin, mielenkiintoisiin yksilöihin ja yhteisöihin. Hänelle on suorastaan itsestäänselvää liikkuminen organisaatorajojen ylitse sekä tilanne- ja päämääräsidonnaisten asiantuntijaverkostojen (*ad hoc* -organisaatiot) synnyttäminen. Tällainen ihmistyyppi on terveellä itsetunnolla varustettu aikalainen

ja ammattilainen, joka haluaa työskennellä mahdollisimman avoimessa ja eri suuntiin kontaktia ottavassa (*win-win / open source*) ympäristössä, joka perustuu tasavertaisuuteen, viihtymiseen ja yhdessä tekemisen kulttuuriin.

Lopuksi: homo faber, homo ludens, homo creativus...

Niin nykypäivän kuin varsinkin lähivuosien kannalta *luovuus, innovatiivisuus* ja *joustavat toimintamallit* näyttävät korostuvan työnteon ja talouden olennaisena lähtökohtana. Näyttää selvältä, että ”luovan talouden” innovaattorit, asiantuntijat ja tietotyöläiset omaavat runsaasti henkistä pääomaa ja etsivät erilaisia kokemuksia kehittääkseen niin mieltään kuin toiminnallisia metodejaan ja teknisiä työkalupakkejaan. Tällaisille ihmisille on ominaista luovuuden eetos ja monikulttuurinen kompetenssi. ”Gurun” asemaan nousutta Richard Floridaa (2002a, 2002b) mukailien ”luovassa luokassa” voi myös ajatella tiivistyvän kiinnostavan sekoituksen porvarillisia ja boheemeja arvoja.

On oireellista, että termiä *homo ludens* on suosittu viime vuosina käydyssä aikalaiskeskustelussa. Nykykeskustelussa on ymmärretty, että ihminen ei ole vain *homo economicus* eli taloudellisesti-rationaalinen ihminen tai *homo faber* eli insinööritaidoilla varustettu seppäihminen vaan myös *homo ludens* eli leikkivä ihminen, kuten kulttuurifilosofi Johan Huizinga on vuonna 1938 ilmestyneessä samannimisessä klassikossaan todennut. Huizingan keskeinen idea on se, että ”turhatkin” haasteet näyttävät olevan tärkeitä ihmiskunnan kehitykselle. Esimerkiksi kulttuurielämä, taideteokset, pelit ja urheilu ovat tärkeitä ja syvästi inhimillisiä ilmiöitä, vaikka eivät olekaan suoraviivaisen hyödyn ja tarpeellisuuden sanelemia.

Homo ludens on esiintynyt tärkeänä avainkäsitteenä paitsi akateemisissa diskursseissa myös muun muassa mainostoimistomaailmassa.³¹ Vastakohtana perinteiselle järkeä, suorituksia ja asioiden kvantitatiivista mitattavuutta korostavalle *homo economicukselle* tai *homo faberille* mentaliteetiltään rennompi ja luovempi *homo ludens* etsii tietoisesti uusia kokemuksia, leikittelee elämän mahdollisuuksilla, korostaa vapauden ideologiaa ja ottaa mielellään elämyksellisiä riskejä. Tässä yhteydessä voisi olla perusteltua käyttää myös ranskalaista sanaa *bricolage*, joka viittaa rakentamiseen, kokoamiseen ja askarteluun (vrt. Leppihalme 2006). *Bricolage* on yleisemminkin ottaen hyvä metafora luoville prosesseille ja niiden johtamiselle, sillä useinhan ”[l]uovuus on määritelty kokoamisprosessiksi, jossa syntyy jotakin tavallisesta erottuvaa. Siinä toisilleen etäisiä elementtejä liitetään uusiksi yhdistel-

miksi, jotka tyydyttävät tiettyjä tarpeita tai ovat muuten hyödyllisiä. Prosessi voidaan määritellä yksinkertaisesti myös siten, että siitä syntyy tuote, jota voidaan pitää uutena ja arvokkaana sen luoneelle henkilölle tai jollekulle toiselle.” (Ruth 1984, 21–22)

Muitakin *homo*-alkuisia sanoja on käytetty kuvaamaan nykymuotoisen informaatio- ja mediayhteiskunnan aikalaisia. Digitaalisen kulttuurin tutkija Aki Järvinen (1999, 170) on käyttänyt osuvaa ilmausta *homo aestheticus-informaticus* kuvaamaan tietointensiivistä mutta silti esteettisiä arvoja ja elämyksiä (taide, design, viihdeteollisuus ym.) korostavaa ihmistyyppiä. Ja ilmeisesti postmoderni nykyihminen on myös ja mitä suurimmassa määrin *homo creativus*: luova, itseään ja tulevaisuuttaan aktiivisesti etsivä aikalainen. Mutta yksi avainkysymys varmasti kuuluu: miten luovat prosessit voi potkaista alituisen kiireen, kvartaalitalouden raamien ja niukkojen resursien hallitsemassa maailmassa toden teolla liikkeelle? Tähän kysymykseen heuristisen vastauksen voisi antaa vaikkapa rock-tähti, taiteilija Frank Zappa, jonka kerrotaan levittäneen seuraavanlaista luovuusreseptiä:

- (1) Julista.
- (2) Aloita.
- (3) Saa aikaan jotain.
- (4) Lopeta.
- (5) Hanki osapäivätyö voidaksesi ylläpitää edellisiä vaiheita.

Viitteet

1 Kirjoitus perustuu Sam Inkisen luovuutta ja luovia prosesseja koskevaan tutkimustyöhön, jonka keskeisiä ideoita julkaistiin populaariartikkelin muodossa *Bisnes.fi*-lehden tammi-kuun numerossa vuonna 2005 sekä Haaga Tutkimuksen seminaariraportissa *Työ, voima ja yritys* (toim. V.A. Heikkinen & Sam Inkinen & Matti Itkonen, 2005). Luovuutta, ”luovaa luokkaa”, tietotyötä, innovaatioita ym. koskevista konferenssijulkaisusta ks. esim. Kakko & Inkinen 2004, 2005. Kulttuuriseen aluekehitykseen liittyvistä näkökulmista ks. myös Inkinen 2006. Kiitän lämpimästi Alfred Kordelinin säätiötä ja Suomen tietokirjailijat ry:tä minulle myönnettyistä apurahoista, jotka ovat omalta osaltaan mahdollistaneet keskittymisen luovuuden, luovien ympäristöjen, taiteen ja kulttuurin problematiikkaa koskevaan tutkimus- ja kirjoitustyöhön.

2 Projektiin taustasta, tavoitteista ja toiminnasta ks. www.cream oulu.fi.

3 Tässäkin kohden käsiteanalyttinen tarkkuus ja tieteellinen, Hegelin hengessä tapahtuva ”käsitteen koettelu” (*die Anstrengung des Begriffs*; vrt. Eerikäinen 1998, 408) olisi paikallaan. Pirjo Ståhle et al. (2004, 12) ovat myös osuvasti todenneet julkaisussaan *Innovatiivisten ympäristöjen ja organisaatioiden johtaminen*: ”Innovatiivisuuden ja luovuuden käsitteitä käytetään usein ikään kuin ne olisivat synonyymejä, ja yksilötason innovaatiotutkimus pohjautuukin paljolti psykologiseen luovuustutkimustraditioon [...]. Käsitteet kuitenkin eroavat toisistaan siten, että luovuus on kognitiivinen eli ajatuksellinen prosessi, joka tapahtuu yksilön ajatusmaailman sisällä, kun taas innovaatio on sosiaalinen prosessi, joka tapahtuu ihmisten välillä. Luovuus voidaan nähdä innovaatioprosessin yhden vaiheen, ideoiden tuottamisen edellytyksenä. Innovatiivisuus kuitenkin sisältää uuden idean kehittämisen lisäksi myös sen käytäntöön panon. Uuden idean toteuttaminen on aina väistämättä sosiaalinen, yhteistyötä vaativa ilmiö, sillä vaikka ideat voivat sijaita yksilön pään sisällä, niiden pohjalta toimiminen tuo ne osaksi sosiaalista, jaettava todellisuutta [...]. Yksilöiden luovuus voidaan siis nähdä innovaatioiden lähtökohtana tai moottorina, vaikkeivät kaikki innovaatiot välttämättä olekaan luovia, eikä luovuus aina johda innovaation syntymiseen. Rosenfeldin ja Servon [...] sanoin luovuus viittaa ideoiden kehittämiseen, innovaatio rahan tekemiseen niiden avulla.”

4 http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/luovuusstrategia/index.html

5 ”Gloaalissa taloudessa menestyvät parhaiten edelläkävijäyhteiskunnat, jotka kykenevät muita nopeammin ja muita ennen tuottamaan uusia ratkaisuja markkinoiden ja yhteiskunnan tarpeisiin. Edelläkävijäyhteiskunnan on kyettävä nopeasti omaksumaan muualla tuotetut innovaatiot ja toimimaan proaktiivisesti tarttuen heti toimintaympäristön muutoksiin ja avautuviin mahdollisuuksiin. Edelläkävijäyhteiskunnat ovat avoimia, joustavia ja kannustavia. Innovatiivisuuden kehittämisen kansallinen tavoite ei voi olla vähempää kuin luoda Suomesta yhteiskunnallisen, taloudellisen ja teknologisen innovaatiotoiminnan edelläkävijämaa.” (Sitra 2004)

6 Hyväksytty Sitran hallituksessa 30.8.2004.

7 ”Innovaatio” vaikuttaa olevan samanlainen polyseeminen ja usein hämäräksi jäävä muotikäsite kuin ”luovuus”. Stähle et al. (2004, 11) mukaan ”[a]rkipuheessa innovaatiolla tarkoitetaan usein uutta oivallusta tai ideaa. Kun kyse on organisaatioiden tai laajempien ympäristöjen toimintaan liittyvistä innovaatioista, on selvää, ettei tämä riitä määritelmäksi. Tietopääomaa organisaation kilpailutekijänä käsittelevässä teoksessaan Stähle ja Grönroos (1999) määrittelevät innovaation *tuotteeseen, palveluun tai muuhun toimintaan liittyväksi uudistukseksi, jolla on arvoa kilpailutilanteessa*. Innovaatio on siis jotakin enemmän kuin ajatustason ilmiö, siihen sisältyy aina käytännön toimintaa. [...] *Innovaatio = uusi idea + toteutus + arvon luominen*. [...] Innovaatio ovat tyypillisesti uudenlaisia tuotteita, palveluita, toimintamalleja, organisointitapoja tai strategisia lähestymistapoja.” Henrik Bruun (2002, 94) on puolestaan valottanut innovaatiokeskustelun diskursiivisia ja historiallisia taustoja seuraavasti: ”Viime vuosien aikana termi ’innovaatio’ on tullut muotiin. Taloustieteellisessä keskustelussa innovaatio viittaa uusien tuotteiden tai prosessien keksimiseen, kehittämiseen ja käyttöönottoon esimerkiksi kaupallistamisen kautta. Miksi niin paljon puhetta innovaatiosta? Keskustelun tausta voidaan jäljittää amerikkalaisen taloustieteilijän Robert Solow’n (1956) klassiseen kirjoitukseen. Solow tutki syitä Yhdysvaltojen talouden vahvaan tuottavuuden kasvuun 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tuottavuudessa on kyse siitä, paljonko onnistutaan tuottamaan tietyllä työpanoksella, tietyllä pääomalla (koneet ja rakennukset) tai tietyllä maa-alalla.”

8 Viime vuosina on korostettu tuote- ja prosessi-innovaatioiden ohella nk. *sosiaalisten innovaatioiden* merkitystä. Niinpä esimerkiksi Sitran linjauksissa (2004) todetaan seuraavaa: ”Sosiaaliset innovaatiot korostuvat tulevaisuudessa. Yhteiskunnan instituutioiden ja rakenteiden uudistaminen on jäänyt jälkeen nopeasta teknologisesta ja taloudellisesta murroksesta. Teknis-taloudellinen paradigma (keskeiset tuotantopanokset, teknologiat, organisointumismallit, markkinarakenteet, kansainvälistymismuodot) on muuttunut 1980-luvulta lähtien nopeasti, mutta sosiaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet ovat edelleen entisenlaisia. Suomi on hyvin mukana teknis-taloudellisessa muutoksessa. Toimintaympäristön muutokset edellyttävät sosiaalisia innovaatioita, joilla yhteiskunnan sosio-institutionaalinen rakenne (lainsäädäntö, sääntely, julkisen sektorin tehtävät, yhteiskunnan organisatoriset ratkaisut ja toimintamallit) uudistuu uutta toimintaympäristöä vastaavaksi. Muuten Suomi ei jatkossa ole kilpailukykyinen sijaintipaikka kansainvälisille yrityksille eikä tasapainoiseen muutokseen liittyviä synergiahyötyjä saavuteta.”

9 Innovaatiojärjestelmän käsite ”on tarjonnut monille innovaatiotoiminnan avaintoimijoille ajan henkeen sopivan viitekehyksen toimintapolitiikkojen ja organisaatioiden rajojen ylittämiseen. Vaikuttaa siltä, että sen avulla monien organisaatioiden on ollut helpompi hahmottaa itsensä osaksi kokonaisuutta ja siten etsiä ja luoda omaa rooliaan muuttuvassa tilanteessa. Yhä useammat organisaatiot määrittelevät itsensä osaksi kansallista ja/tai alueellista innovaatiojärjestelmää. Innovaatiojärjestelmien tutkimus taas on lisännyt ymmärrystämme innovaatiotoimintaan osallistuvien organisaatioiden rooleista sekä ennen kaikkea organisaatioiden välisistä linkeistä.” (Stähle et al. 2004, 14)

10 ”Innovaatioympäristöjen tutkimuksessa näkökulma on samanaikaisesti sekä laajempi että syvempi kuin innovaatiojärjestelmien tutkimuksessa. Innovaatiojärjestelmä muodostaa innovaatioympäristön institutionaalisen rungon, ja on siten kuin elävän organismin luuranko. Innovaatioympäristöjen tarkastelussa lähtökohtana on, ettei yritys – eikä mikään muukaan organisaatio – ole ympäristöstään irrallinen tai erillinen toimija, vaan organisaatio

tio on monin tavoin uppoutunut ympäristöönsä [...]. Innovaatioympäristön syntyyn vaikuttavat alueiden historia ja kulttuuri, tavat organisoitua sekä ajan myötä muotoutuneet käyttäytymismallit. Jos innovaatiojärjestelmien tutkimus keskittyy vertauskuvallisesti luurankoon ja lihaksiin, niin innovaatioympäristöjen tarkastelussa tulisi kiinnittää huomiota myös verenkiertoon, hapen kulkuun ja ehkäpä jopa tunteisiin ja ajatteluun.” (Stähle et al. 2004, 15)

11 Ilkka Kakko on käyttänyt osuvaa ilmaisua ”serendipity management” innovatiivisten työympäristöjen sekä netWork Oasis -projektin (Joensuun Tiedepuisto) yhteydessä vuodesta 2005 lähtien.

12 <http://www.m-w.com/dictionary/serendipity>

13 **SERENDIP** = Search for Extraterrestrial Radio Emissions from Nearby Developed Intelligent Populations (<http://seti.ssl.berkeley.edu/serendip/serendip.html>). Tieteiskirjallisuuden mutta myös vakavamman tutkimusmaailman piirissä innostusta herättävä SETI tarkoittaa älyllisen elämän etsintää oman planeettamme ulkopuolelta.

14 <http://funredes.org/english/institucion/institucion.php3/docid/439>

15 T&K-aktiviteettien ja tulevaisuuden talousrakenteiden kannalta verkostoasiantuntija Barabási (2002b, 200) kiteyttää näkemyksiään muun muassa seuraavasti: ”Tutkimuksen, innovaation, tuotekehityksen ja markkinoinnin erikoistuessa ja erkaantuessa toisistaan olemme siirtymässä verkostotalouteen, jossa strategiset liittoutumat ja yhteistyö nousevat eloonjäämiskeinoiksi kaikilla teollisuuden aloilla.” Kuitenkin hänen mielestään olisi myös muistettava, että ”[v]erkostot eivät ole ihmelääke, strategia jonka ansiosta yritys on voitattoman kaikissa liiketoiminnan ympäristöissä. Verkostojen todella merkittävä tehtävä on auttaa nykyiset organisaatiot sopeutumaan nopeasti muuttuviin markkinoihin. Jo verkoston käsite viittaa moniulotteiseen lähtökohtaan.” (emt., 208)

16 Kiinnostavia ja hienostuneita sanoja unityöstä, runoudesta ja kirjailijan ammatista on esittänyt muun muassa Eeva-Liisa Manner (1921-95) Ritva Rainion toimittamassa teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet* (1969).

17 Olen tukeutunut tässä kirjoituksessa monien aforismien osalta V.A. Koskenniemen toimittamaan klassikkoteokseen *Vaeltava viisaus. Aforismeja ja ajatelmia vuosituhansien varrelta*. Mikäli muuta lähdeä ei mainita, ovat ajattelijoiden aforismit peräisin lähinnä tästä teoksesta.

18 Tosin Tor-Björn Hägglund (1984, 137-138) on todennut luovuuden ja vallantavoittelun (vrt. politiikka) välisestä suhteesta seuraavaa: ”[...] luova kyky ja vallantavoittelu ovat toistensa vastakohtia. Siinä missä luovuus pyrkii vapauttamaan mieltä, näkemään ja kokemaan asioita monipuolisesti ja myös näkemään vastakohtat ja puutteet eli hahmottamaan palan elämää mahdollisimman todellisena, vallantavoittelu pyrkii toiseen päämäärään. Vallantavoittelu pyrkii alistamaan mielen, kontrolloimaan sitä ja ennen kaikkea hallitsemaan sen liikkuvuutta. Kaikki totalitarismit samoin kuin byrokraatiakin ovat ääriesimerkkejä vallantavoittelusta. Nämä eivät salli toisinajattelua eivätkä laajoja näkökulmia. Ne toimivat mielen pakkoneuroottisen systeemin mukaan, joka asettaa raja-aitoja, kieltoja,

tabuja ja palkitsee systeemin pakkoneuroottista noudattajaa. Siinä, missä luovuus pyrkii äärimmäiseen vapauteen, vallantavoittelu pyrkii äärimmäiseen sitomiseen, ja kumpikin on ajan mittaan yksinään mahdottomuus. Tästä syystä on mielekästä hahmottaa vallantavoittelu ja luovuus mielen kahtena vastakkaisena puolena, jotka voivat yhdessä saavuttaa kestävänsä tasapainon. Silti arvioimme väärin, jos ajattelemme, että kekseliäs poliittinen tai byrokraattinen vallantavoittelu voisi aikaansaada ihmisille vapautta ja hyvää mieltä. Se ei sisällä luovuutta. Samoin teemme virhearvioinnin, jos ajattelemme, että pelkkä vapauttava luovuus voisi vallita ihmisten kesken. Se johtaisi luultavasti sekasortoon. Ihmisiän dualismi edellyttää, että sekä luovuus että sen hallitseminen ovat samanaikaisesti läsnä. Taideteos tai tieteellinen havainto, joka olisi pelkkää vapauttavaa luovuutta ja inspiraatiota ilman hallittua muotoa, olisi kaoottinen. Samoin liian tasapainoinen, pitkälle kontrolloitu ja hallittu aikaansaannos on ikävä ja luotaantyötävä.”

19 Miten sanataiteelliset kirjat syntyvät? Mika Waltari on kuvannut inspiraation merkitystä seuraavasti: ”Sanoisin oikeastaan että kaikki alkaisi oivalluksen tai leimahduksen hetkestä. Todennäköisesti kuitenkin on ollut jo eräänlainen alustava vaihe, jolloin aihe on melko epämääräisesti kangastellut mielessä ja jolloin on ehkä jo lueskellut sellaista, mikä siihen liittyisi, mutta tuo luova idea, tämän aiheen ydin selviää ikään kuin yhtäkkiä ilmestyksenomaisesti. / Oivalluksen tuottama mielihyvä – sanoisin mieluummin sanomattoman onnen tunne – saattaa olla hyvinkin lyhyt. Tämä intensiivisin kokemus voi rajoittua muutamaan sekuntiin, kenties se voi kestää kymmenkunta minuuttia. Oikeastaan oivalluksen vallassa ollessa aika menettää täydellisesti merkityksensä, sen kulumiseen ei tule kiinnittäneeksi huomiota. Toiset mielihyvän ja onnen tunteet seuraavat sitten, kun on päässyt kirjoittamisvaiheeseen ja tuntee työn sujuvan. Silloin saattaa työn edistyessä, tosiaan itsekseen nauraa ääneen tai itkeä, niin intensiivinen kokemus sekini voi olla.” (Waltari 1980, 398).

20 ”Luovuudesta on aikojen kuluessa esitetty mitä erilaisimpia teorioita ja käsityksiä. Käsitteiden heterogeenisyys viittaa siihen, että emme täysin ymmärrä tämän ihmisen korkeasteisen henkisen toiminnan luonnetta. [...] *luovuus on käyttäytymistä, jossa yksilö tuottaa uutta ja ennaltaennustamatonta.*” (Bergström 1984, 159)

21 Waltari on kommentoinut eri yhteyksissä oman kirjallisen luovuutensa lähtökohtia. Hän muun muassa toteaa suorapuheisesti, että ”[i]tse luovuuden käsitteeseen liittyvät tietysti kaikki epäily- ja masennusvaiheet, kenties ei suoranaista kyllästymistä, vaan suunnatonta epäonnistumisen tunnetta, ja melko pitkätkin hedelmättömyyden kaudet – tuo kauhea tunne, ettei ehkä enää koskaan osaa kirjoittaa, jonka vasta vuosien kokemus osoitti harhauttavaksi. Tällainen masennuksen tunne voi olla niin syvä, että helposti ymmärrän sen voineen ajaa joitakin kirjailijoita itsemurhaan, kuten esim. Runar Schildtin. [...] mielen terveyden häiriöt ovat mielestäni luonteenomaisia kaikille luoville ihmisille, sitä enemmän, kuta voimakkaampi heidän luomistarpeensa on. Toisin sanoen nämä ovat toisistaan riippuvaisia tekijöitä. Jos tarkastelee kirjallisuuden historiaan jääneitä tai muuten maailmanmainetta saavuttaneita kirjailijoita, en usko, että perusteellisesti tarkastellen löytyisi ketään, joka ei aika ajoin olisi ollut suorastaan häiriintynyt. Ehkä juuri persoonallisuuden kasvaminen ja sen hallinta ovat auttaneet heitä vapautumaan tällaisista häiriöistä.” (Waltari 1980, 377)

22 ”Joustavan mielen edellytyksenä on kyky tuottaa vaivattomasti joukko ratkaisuja: luova ihminen kehittää ongelmaa ratkaistessaan useampia kokeellisia hypoteeseja kuin ei-luova yksilö. [...] Luovalle ajatteluprosessille on olennaista valmius tuottaa ideoiden vuo ja siihen yhtynyt valmius muuttaa ajattelun suuntaa. Sujuvuus on itse asiassa tärkeä osa kognitiivista kapasiteettia yleensäkin, niin konvergenttia kuin divergenttiäkin ajattelua.” (Ruth 1984, 15)

23 Luovan prosessin ja ongelmanratkaisemiseen liittyvän prosessin välillä on selvää samankaltaisuutta. Varsinkin jälkimmäinen on herättänyt teoreetikoiden mielenkiintoa jo 20. vuosisadan alkupuolella. Jan-Erik Ruth (1984, 22) onkin todennut: ”Tyypillisiä luovan prosessin askeleita tai vaiheita käsitteleviä tutkimuksia tekivät ensimmäisinä John Dewey jo vuonna 1910, George Wallas vuonna 1926 ja Rossman vuonna 1931. Heidän kuvaustensa kohteena on ongelmanratkaisuprosessi yleensä, ei erityisesti luova prosessi. Luovan prosessin askeleet etenevät samaa reittiä kuin ongelmanratkaisussa yleensäkin, joten nuo varhaiset mallit voidaan nähdä myös luovan prosessin malleina. Yhtäläisyyksiä on niin paljon, että prosesseja voidaan pitää toistensa synonyymeina.”

24 ”Suomenruotsalaisessa kirjallisuuden historiassa esiintyy hahmo nimeltä dagdrivare. Dagdrivare on flanööri, eli kaupungilla vetelehtijä ja maleksija [-] so. tyyppi joka idlaa ja hengaa. Joskus 1910-luvulla hengailun ympärille muodostui taidesuuntaus. Taiteilijat olivat tyypillisesti suht’ nuoria ihmisiä, joilla oli pessimistinen maailmankatsomus ja jotka vaikuttivat suoraan sanoen – laiskoilta. He olivat kai jollain tavalla masentuneita Suomen silloisesta poliittisesta tilanteesta (venäläistämiprojektista), eikä maailmansotakaan ollut omiaan piristämään. Dagdrivaret tekivät taidetta outsider-filiksistään. He kuvailivat kaupungilla näkemiään juttuja ja kirjoittivat egosentrisiä pohdintoja omasta ja muiden turhuudesta.” (<http://kaisa.sumu.org/article.php?name=dagdrivare>)

25 ”The goal of the Handbook of Creativity is to provide the most comprehensive, definitive, and authoritative single-volume review available in the field of creativity. To this end, the book contains 22 chapters covering a wide range of issues and topics in this field. / The chapters are intended to be accessible to all individuals with an interest in creative thinking. Although the authors are leading behavioral scientists and most readers are likely to have an interest in behavioral sciences, those involved in the natural sciences and humanities will find much that appeals to them in the volume, especially because so many of the examples and even case studies draw on the natural sciences and humanities.” (Preface, Sternberg 2002, ix) ”Luovuuden käsikirjan” pääotsikot antavat osviittaa teoksen teema-alueista: I Introduction, II Methods for Studying Creativity, III Origins of Creativity, IV Creativity, the Self, and the Environment, V Special Topics in Creativity, VI Conclusion.

26 Arvokkaana aikalaishuomiona kiinnittäisin huomiota seuraavaan kiteytykseen: ”Kasvatustieteiden professori Kari Uusikylä kertoo Punaissä langassa monta hyvää tapaa, millä luovan ajattelun voi nopeasti ja tehokkaasti tappa. Luovuutta ei nimittäin voi ammentaa oppikirjasta eikä sitä voi pakottaa esiin. Päin vastoin, luovuus vaatii riippumattomuutta, vapautta kontrollista, arvostelusta ja vertailusta. Luova prosessi vaatii aikaa tuijotella kattoja ja seinä, etsiä oivallusta. Juuri siksi se on täydellisessä ristiriidassa kilpailuyhteiskunnan tehokkuusvaatimusten kanssa. [...] Uusikylä sanoo, että onnen elämykset löytyvät, kun ihminen tavoittaa oman instrumenttinsa, alueen tai asian, jossa hän on hyvä. Sellaisella alueella on mahdollista edetä poikkeuksellisiin suorituksiin ja saavuttaa onnea tuottavia

huippuelämyksiä. Luovuustutkijat puhuvat Flow-ilmiöstä, jolloin työ sujuu kuin tanssi. Raha tai menestyskään ei tuota samanlaista onnea; päinvastoin, usein myös ulkoiset palkkiot tuovat vain turhia suorituspaineita.” (”Luovuuspoinnitteja’, Luovuutta ei voi ammentaa oppikirjasta”, 29.9.1999 [Yleisradion Punainen lanka -ohjelman esittelyteksti])

27 Asiaa koskevasta keskustelusta ks. esim. Kantasalmi 1990; Kivinen et al. 1993; Wiberg 1995; Helenius et al. 1996; Eerikäinen 1998.

28 Minulle on kerrrottu seuraava esimerkki. Pankin rekrytointikampanjassa haettiin pankinjohtajia maakuntiin. Huonoimmat mutta myös parhaat hakijat raivattiin tylästi päältä pois. Peruste: ei saa olla liian kunnianhimoinen, jotta jaksaa juoda kahvia pikkukaupungin pk-yrittäjien kanssa.

29 Yrjö Toivola on todennut artikkelissaan ”Luova toiminta organisaatiossa” (1984, 193) osuvasti seuraavaa: ”Organisaatio on tehokasta järjestystä – luovuus taasen aiheuttaa epäjärjestystä. Se on kuitenkin välttämätöntä, jotta organisaatio voisi menestyä. Organisaatioiden tulisi havahtua huomaamaan oma jäykkyytensä, sen menestymistä estävä vaikutus ja sallia luova epäjärjestys, johon sisältyy myös epäonnistuminen. [...] Luovuutta ei voi tuoda organisaatioon kuin budjetoitijärjestelmää. Se ei ole ulkokohtainen tietoa eikä alistu teknokraatin tavoitejohtamiseen. Se lähtee innostuksesta, tunteesta, sisäisestä jännitteestä. Luovuus on sananlaskun tapaan ’vaikea valjastaa, helppo ajaa.’”

30 Kouvolan InnoStudios esitteessä luovaa toimintaa edistävän brainstorming-tilan tavoitteita ja tukivälineistöä kuvataan seuraavasti: ”InnoStudio on uusi toimintakonsepti pk-yritysten liiketoiminnan kehittämiseen. Tavoitteena on valjastaa yrityksen luova voima kilpailueduksi ryhmätyöskentelyä tukevien ohjelmistojen ja menetelmien avulla. Idearikkaat työntekijät turhautuvat työpaikoillaan, jos kanava oivallusten ilmaisulle jää aloitelaatikkotoiminnan varaan. InnoStudio tarjoaa tilan ja huolellisesti mietityt prosessit luovien ajatusten esille tuomiseen ja eteenpäin kehittämiseen. Konkreettisten tuotteiden lisäksi innovaatiot voivat liittyä myös palveluihin, yrityksen omiin toimintamalleihin ja -tapoihin, liikeideoihin tai vallitsevaan johtamiskulttuuriin. InnoStudiolla moderni tekniikka ja tehokkaat toimintatavat yhdistyvät palvelukonsepteiksi, joiden avulla voit kehittää asiakastarpeiden ja ideoiden pohjalta uusia menestystuotteita. [...] InnoStudio kannustaa luovaan ajatteluun ja innovatiivisuuteen niin kokouksissa, palaverissa kuin koulutustilaisuuksissakin ryhmäpäättöksenteon tukisysteemejä hyödyntämällä. [...] Innovaatiotoiminnan tukemiseen on kehitetty useita erilaisia menetelmiä ja apuvälineitä. InnoStudiolla sovellettavat prosessit ja menetelmät on todennettu tehokkaiksi sekä tieteellisesti että käytännössä. Yrityksissä niiden on havaittu olevan huikea kehitysloikka aloitelaatikkotoiminnasta kohti todellista, innovatiivisuutta tukevaa infrastruktuuria.”

31 Lausun kiitokseni strategijahtaja Jaana Haapalalle kuulemistani mielenkiintoisista esityksistä sekä käymistämme keskusteluista, joissa myös *homo ludens* -tematiikkaa on käsitelty.

Lähteet ja kirjallisuutta

- Aaltonen, Mika & Wilenius, Markku (2002). *Osaamisen ennakointi. Pidemmälle tulevaisuuteen, syvemmälle osaamiseen*. Kauppakamarisarja. Helsinki: Edita.
- van Ark, B. & Kuipers, S. K. & Kuper, G. H. (eds.) (2000). *Productivity, Technology and Economic Growth*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Barabási, Albert-László (2002a). *Linked. The New Science of Networks*. Cambridge: Perseus.
- Barabási, Albert-László (2002b). *Linkit. Verkostojen uusi teoria*. Helsinki: Terra Cognita.
- Bauman, Zygmunt (1998). *Globalization. The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Bergström, Matti (1984). Luovuus ja aivotoiminta. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 159–172. Espoo: Weilin+Göös.
- de Bono, Edward (1970). *Lateral Thinking. Creativity Step by Step*. New York: Harper & Row.
- de Bono, Edward (1985). *Six Thinking Hats*. Boston: Little, Brown and Company.
- Braczyk, H.-J. & Cooke, P. & Heidenreich, M. (eds.) (1998). *Regional Innovation Systems*. London: UCL Press.
- Bruun, Henrik (2002). Verkosto tulevaisuuden sommitelmana. Teoksessa Inkinen, Sam & Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik (toim.), *Tulevaisuus.nyt. Riski-yhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*, 92–113. Helsinki: Finn Lectura.
- Bruun, Henrik (2003). Nätverket som framtidsförhållning. Teoksessa Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik & Inkinen, Sam (red.), *Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända*, 128–160. Helsinki: Söderströms.
- Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik & Inkinen, Sam (red.) (2003). *Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända*. Helsinki: Söderströms.
- Bullinger, H.-J. (2002). *Technologiemanagement. Forschen und Arbeiten in einer vernetzten Welt*. Berlin: Springer.
- Bullinger, H.-J. & Bauer, Wilhelm & Kern, Peter & Zinser, Stephan (2000). *Zukunftsoffensive OFFICE 21*. Büroarbeit in der dotcom-Gesellschaft gestalten. Köln: Egmont VGS.
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. The Information Age: Economy, Society and Culture, vol. I. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1997). *The Power of Identity*. The Information Age: Economy, Society and Culture, vol. II. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1998). *End of Millennium*. The Information Age: Economy, Society and Culture, vol. III. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel & Hall, P. (2000) [1994]. *Technopoles of the World. The Making of Twenty-First-Century Industrial Complexes*. London: Routledge.
- Crainer, Stuart (1999). *The 75 greatest management decisions ever made... and 21 of the worst*. New York: AMACOM/American Management Association.

- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity. The Work and Lives of 91 Eminent People*. New York: Harper Collins.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Collins.
- Csikszentmihalyi, M. (2003). *Good Business. Leadership, Flow, and the Making of Meaning*. New York: Viking Press.
- Csikszentmihalyi, M. (2005). *Flow – elämän virta*. Helsinki: Rasalas.
- Cooke, P. & Boekholt, P. & Tödtling, F. (2000). *The Governance of Innovation in Europe. Regional Perspectives on Global Competitiveness*. London & New York: Pinter.
- Cooke, P. & Morgan, K. (eds.) (2000) [1998]. *The Associational Economy. Firms, Regions, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, Stan & Meyer, Christopher (1988). *Blur. The Speed of Change in the Connected Economy*. New York: Warner Books.
- Drucker, P.F. (1993) [1973]. *Management: Tasks, Responsibilities and Practices*. New York: HarperCollins.
- Ebers, M. (1999) [1997]. Explaining Inter-Organizational Network Formation. Teoksessa Ebers, M. (ed.), *The Formation of Inter-Organizational Networks*, 3–39. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Eerikäinen, Hannu (1998). Tarmo Malmberg – melankolinen modernisti. Aatuksia ”kriittisestä modernismista”, yliopistosta ja tutkijan työstä. Teoksessa Inkinen, Sam & Sundgren, Eva & Ylä-Kotola, Mauri (toim.), *Mediatieteen kysymyksiä 2. Kirjoituksia modernista ja postmodernista kulttuurista*, 407–454. Professori Tarmo Malmbergin juhlakirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta. Mediatieteen julkaisuja C2.
- Eriksen, Thomas Hylland (2001). *Tyranny of the Moment. Fast and Slow Time in the Information Age*. London & Sterling, Virginia: Pluto Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (2003). *Hetken tyrannia*. Suom. Timo Haanpää. Helsinki: Johnny Kniga.
- Eyre, Richard (1999). *Spiritual Serendipity. Cultivating and Celebrating the Art of the Unexpected*. New York: Fireside.
- Freeman, C. (1991). *Networks of Innovators*. *Research Policy* 20 (5), 499–514.
- Florida, Richard (2002a). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Florida, Richard (2002b). The Rise of the Creative Class. *The Washington Monthly*, May/2002, 15–25.
- Fried, Risto (1984). Ääni ja mielikuva musiikin luomisessa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 313–339. Espoo: Weilin+Göös.
- Gibbons, M. & Limoges, C. & Nowotny, H. & Schwartzman, S. & Scott, P. & Trow, M. (1997) [1994]. *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: Sage.
- Haavikko, Ritva (1984). Luova kirjailija. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 229–249. Espoo: Weilin+Göös.

- Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.) (1984). *Luovuuden ulottuvuudet*. Espoo: Weilin+Göös.
- Hammer, Michael & Champy, James (1993). *Reengineering the Corporation. A Manifesto for Business Revolution*. New York: HarperCollins.
- Heikkilä, Jorma (1984). Luovuuden osa-alueet ja niiden kehittäminen. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 91–119. Espoo: Weilin+Göös.
- Helenius, Börje & Hämäläinen, Esa & Tuunainen, Juha (toim.) (1996). *Kohti McDonald's-yliopistoa? Näkökulmia suomalaiseen korkeakoulu- ja tiedepoliittikkaan*. Helsinki: Tammi.
- Huhtinen, Aki-Mauri (toim.) (2006). *Sotilasjohtamisen tiedon kohteet*. Julkaisusarja 2. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Huizinga, Johan (1967) [1938]. *Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineeksen määrittelemiseksi*. Helsinki: WSOY.
- Hägglund, Tor-Björn (1984). Luovuus psykoanalyttisen tutkimuksen valossa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 123–146. Espoo: Weilin+Göös.
- Häyrynen, Yrjö-Paavo (1984). Yksilön, yhteiskunnan ja historian vuorovaikutus uuden luomisessa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 359–379. Espoo: Weilin+Göös.
- Ikonen, Pentti (1984). Uni ja luova toiminta. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 147–158. Espoo: Weilin+Göös.
- Inkinen, Sam (1995). Internet, ”informaatiovaltatiet” ja tietoyhteiskunta. Kommentti elektronisen ylevän retoriikkaan. *Lähikuva* 1/95, 5–34.
- Inkinen, Sam (1999a). *Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia*. Acta Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Inkinen, Sam (1999b). The Internet, ”Data Highways” and the Information Society. A Comment on the Rhetoric of the Electronic Sublime. Teoksessa Inkinen, Sam (ed.), *Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication*, 243–290. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Inkinen, Sam (1999). On ”Homo Symbolicus” and the Media Society. Aspects of Digitality, Hypertexts and Contemporary Media Culture. Teoksessa Ylä-Kotola, Mauri & Suoranta, Juha & Inkinen, Sam & Rinne, Jari (eds.), *The Integrated Media Machine: A Theoretical Framework*, 39–85. Helsinki: Edita & Rovaniemi: University of Lapland.
- Inkinen, Sam (2005). Homo creativus. Luovan työn haasteet ja mysteerit. Teoksessa Heikkinen, V. A. & Inkinen, Sam & Ikonen, Matti (toim.), *Työ, voima ja yritys*, 63–70. Haaga-sarja 10. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu & Haaga Tutkimus.
- Inkinen, Sam (2006). Kouvolaan kasarminmäki 2015. ”Luovan luokan” haaste: lähtökohtia dynaamisen korkeakoulukampuksen kehittämiseksi. Teoksessa Kuu-samo Altti & Inkinen, Sam & Tomperi, Sanna (toim.), *Kulttuurisen aluekehityksen haasteita Pohjois-Kymenlaaksossa*, 61–84. Kymenlaakson am-

- mattikorkeakoulun julkaisuja, Sarja A. Oppimateriaali. Nro 10. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.
- Inkinen, Sam & Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik (toim.) (2002). *Tulevaisuus nyt. Riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*. Kouvola: KyAMK & Helsinki: Finn Lectura.
- InnoStudio (nd). *InnoStudio. Ideoista menestykseen!* Esite. Kouvola: Kouvolan Kasarminmäen Osaamiskeskus.
- ISTAG Report on Experience and Application Research (2004). "Involving Users in the Development of Ambient Intelligence". European Commission September/2004.
- Järvinen, Aki (1999). Digitaaliset pelit ja pelikulttuurit. Teoksessa Järvinen, Aki & Mäyrä, Ilkka (toim.), *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*, 165–184. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Aki (2002). Mikä ihmeen elämysteollisuus? (pääkirjoitus). *mediumi* 1.2. www.m-cult.net/mediumi/
- Kakko, Ilkka & Inkinen, Sam (2004). netWork Oasis. Challenges of regional development: how to attract the "Creative Class". Teoksessa Bergamo 2004. *Regional Attractiveness in the Knowledge Economy. Proceedings*, 187–195. XXI IASP World Conference on Science and Technology Parks. 21–23 September 2004, Bergamo, Italy. IASP International Association of Science Parks.
- Kakko, Ilkka & Inkinen, Sam (2005). The "Oasis Way". How to Improve the Productivity of a Knowledge Worker? Teoksessa *XXII IASP World Conference on Science and Technology Parks. Conference Proceedings* (Beijing, September 2005), 215–240. IASP International Association of Science Parks.
- Kansanen, Pertti & Uusikylä, Kari (toim.) (2002). *Luovuutta, motivaatiota, tunteita: opetuksen tutkimuksen uusia suuntia*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kantasalmi, Kari (toim.) (1990). *Yliopiston ajatusta etsimässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kelley, Tom (with Jonathan Littman) (2005). *The Ten Faces of Innovation. IDEO's Strategies for Beating the Devil's Advocate & Driving Creativity Throughout Your Organization*. New York: Doubleday.
- Kivikko, Lasse (1984). Luovan panoksen kohdentaminen johtamisongelmana. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 207–226. Espoo: Weilin+Göös.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto & Ketonen, Kimmo (1993). *Yliopiston huomen. Korkeakoulupolitiikan historiallinen suunta Suomessa*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Koskenniemi, V.A. (toim.) (1952). *Vaeltava viisaus. Aforismeja ja ajatelmia vuosituhansien varrelta*. Helsinki: WSOY.
- Koski, Jussi T. & Tuominen, Saku (2004). *Kuinka ideat syntyvät. Luovan ajattelun käsikirja*. Helsinki: WSOY.
- Lampikoski, Kari & Lampikoski, Tommi (2004) [2003]. *Kehitä ideasi innovaatioksi*. Helsinki: WSOY.
- Lash, Scott & Urry, John (1994). *Economies of Signs & Space*. London: Sage.
- Laurel, Brenda (1993). *Computers as Theatre*. Reading, MA et al.: Addison-Wesley.
- Laurel, Brenda (ed.) (1994). *The Art of Human-Computer Interface Design*. Reading, MA et al.: Addison-Wesley.

- Leeb, Werner A. (2002). Presencing – A Social Technology of Freedom. Interview with Dr. Claus Otto Scharmer published in *Trigon Themen*, 2/2002. <<http://www.dialogonleadership.org/ScharmerInterview02us.pdf>>
- Lemola, Tarmo (2000). Evolutionaarinen taloustiede. Teoksessa Lemola, Tarmo (toim.), *Näkökulmia teknologiaan*, 149–175. Helsinki: Gaudeamus.
- Leppihalme, Ilmari (2006). ”Käsite koetukselle?” Sisältöliiketoiminta-alan käsitteiden kriittistä reflektointia. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.), *Minne matka, luova talous?* Oulu: Rajalla / Oulu: Oulun yliopisto & Rovaniemi: Lapin yliopisto & Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Lundvall, B.-Å. & Johnson, B. (1994). The Learning Economy. *Journal of Industry Studies* 1 (2), 23–41.
- Masuda, Yoneji (1981) [1980]. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Washington D.C.: World Future Society.
- Masuda, Yoneji (1985). Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligens. *Futures* Oct/85, 479–494.
- Masuda, Yoneji (1990). *Managing in the Information Society. Releasing Synergy Japanese Style*. Oxford & Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- McNeill, J. R. & McNeill, William (2006). *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Tampere: Vastapaino.
- Miles, R.E. (1965). Human Relations or Human Resources? *Harvard Business Review* (1965), Nr. 4, pp. 148–163.
- Morak, Franz (Hg.) (1999). *Die organisierte Kreativität. Kulturpolitik an der Wende zum 21. Jahrhundert*. Edition Atelier.
- Myyrä, Juhani (1984). Maailman luominen ja luomisen maailma – luova tapahtuma myyttien kuvaamana. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 341–358. Espoo: Weilin+Göös.
- Niinikoski, Marja-Liisa & Sibelius, Kaisa (2003). *Kulttuuribusiness*. Helsinki: WSOY.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company*. New York: Oxford University Press.
- Nonaka, I. & Konno, N. (1998). The Concept of ”Ba”: Building a Foundation for Knowledge Creation. *Californian Management Review*, vol. 40, no. 3.
- Nonaka, I., & Toyama, R. & Konno, N. (2000). SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation. *Long Range Planning* 33, pp. 5–34.
- Parland, Oliver (1984). Elokuvan luomisesta. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 277–311. Espoo: Weilin+Göös.
- Pine, Joseph II & Gilmore, James H. (1999). *The Experience Economy*. Boston, MA.: Harvard Business School Press.
- Popper, Frank (1993). *Art of the Electronic Age*. London: Thames and Hudson.
- Rainio, Ritva (toim.) (1969). *Miten kirjani ovat syntyneet*. Helsinki: WSOY.
- Ringbom, Sixten (1984). Kuvan luominen ja taiteen kehitys. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 251–275. Espoo: Weilin+Göös.

- Roberts, Royston M. (1989). *Serendipity. Accidental discoveries in Science*. New York et al.: John Wiley & Sons.
- Ruth, Jan-Erik (1984). Luova persoona, prosessi ja tuote. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 13–35. Espoo: Weilin+Göös.
- Ruth, Jan-Erik (1984). Luovuuden kehitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 37–60. Espoo: Weilin+Göös.
- Saarinen, Pirkko (1984). Motivaation tutkimus ja luovuus. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 173–188. Espoo: Weilin+Göös.
- Saxenian, A. (1994). *Regional Advantage. Culture and Competition in Silicon Valley*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Scharmer, O. (2004). *THEORY U: Leading Profound Innovation and Change By Presencing Emerging Futures*. A Draft. <<http://www.ottoscharmer.com/TheoryU.pdf>>.
- Scharmer, O. & Senge, P. & Jaworski, J. Flower, B. S. (2004). *Presence. Human Purpose and the Field of the Future*. Sol.
- Schumpeter, Joseph Alois (1912). *Die Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- Schumpeter, Joseph Alois (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.
- Sculley, John (with John A. Byrne) (1987). *Odyssey: Pepsi to Apple. A Journey of Adventure, Ideas, and the Future*. New York: Harper & Row.
- Siltala, Pirkko (1984). Naisen luovuus elämänprosessissa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 61–90. Espoo: Weilin+Göös.
- Sitra (2004). *Kohti edelläkävijyyttä. Innovaatiotoiminnan kehittäminen Suomessa*. Sitran innovaatio-ohjelma 2004–2008. Hyväksytty Sitran hallituksessa 30.8.2004.
- Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics* 70: 65–94.
- Steers, R.M. & Porter, L.W. (eds.) (1975). *Motivation and Work Behaviour*. New York: McGraw-Hill.
- Sternberg, Robert J. (2002) [1999]. *Handbook of Creativity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stenvall-Virtanen, Sari & Vähämäki, Maija (toim.) (2006). *Mediatalous – liiketoiminnan ja yrittäjyyden perusteet viestintäalalle*. Helsinki: Edita.
- Surowiecki, James (2004) *The Wisdom of Crowds*. New York: Doubleday.
- Stähle, Pirjo & Grönroos, Mauri (1999). *Knowledge Management – Tietopääoma yrityksen kilpailutekijänä*. Helsinki: WSOY.
- Stähle, Pirjo & Sotarauta, Markku & Pöyhönen, Aino (2004). *Innovatiivisten ympäristöjen ja organisaatioiden johtaminen*. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 19. Eduskunnan kanslian julkaisu 6/2004.
- Säisänen, Erno (2004). Tietoyhteiskunnan paikalliskulttuuri ja sen kestävä kehittäminen. <www.eisis.org/docs/Tietoyhteiskunnanpaikalliskulttuuri.pdf>.

- Säisänen, Erno (2005). *Kulttuuritoimen argumentaatio. – Näkökulmina New Public Management ja informaatioyhteiskunta*. Pro gradu -tutkielma. Taiteensosiologia, Joensuun yliopisto. <http://www.mieti.fi/99162E3E-46A6-4CD0-9310-7CFF38285E95_files/Kulttuuritoimen_argumentaatio_kopio.pdf>
- Tapscott, Don (1997). *Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation*. New York et al.: McGraw-Hill.
- Toffler, Alvin (1970). *Future Shock*. New York: Random House.
- Toffler, Alvin (1980). *The Third Wave*. New York: William Morrow.
- Toivola, Yrjö (1984). Luova toiminta organisaatiossa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 189–206. Espoo: Weilin+Göös.
- Uusikylä Kari (1996). *Isät meidän, luovaksi lahjakuudeksi kasvaminen*. Helsinki: WSOY.
- Uusikylä Kari (2000). *Lahjakkaiden kasvatust*. Helsinki: WSOY.
- Uusikylä, Kari (2005). Luova yksilö ja luova yhteisö. Esitelmä *Luovuuden monet kasvot* -seminaarissa. Mikkelin akatemia, Mikkelä 7.1.2005.
- Uusikylä, Kari & Piirto, Jane (1999). *Luovuus. Taito löytää – rohkeus toteuttaa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Virilio, Paul (1986). *Speed and Politics. An Essay on Dromology*. New York: Autonomedia.
- Virilio, Paul (1998). *Pakonopeus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Waltari, Mika (1980). *Kirjailijan muistelmia*. Toimittanut Ritva Haavikko. Helsinki: WSOY.
- Webster, Frank (1995). *Theories of the Information Society*. London: Routledge.
- Weiser, Mark (1991). The Computer for the 21st Century. *Scientific American* 265 (3), 94–104, (September 1991). <<http://www.ubiq.com/hypertext/weiser/SciAmDraft3.html>>.
- West, M. & Farr, J. (eds.) (1990). *Innovation and Creativity at Work*. Chichester: Wiley.
- Wiberg, Matti (toim.) (1995). *Yliopisto uusiksi! Aktiivitutkijoiden näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilenius, Markku (2004). *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. 2. painos. Helsinki: Edita.

”Käsite koetukselle?”

Sisältöliiketoiminta-alan käsitteiden kriittistä reflektointia

Tämän kirjoituksen lähtökohtana on havainto, että sisältöliiketoiminta-alalla rehottaa villiintynyt termien ja niiden lukemattomien johdosten viidakko, jonka käsitteellinen haltuunotto tuntuu yhtä toivottomalta kuin ilmastonmuutoksen hallinta. Sisältöliiketoiminta itsessään – puhumattakaan vieläkin epämääräisemmistä termeistä ”sisältötuotanto”, ”luova talous” jne. – on äärimmäisen vaikeasti määriteltävä, eri alojen rajapinnoilla häilyvä nimitys, joka usein liitetään tilastointeja ja luokitteluyrityksiä uhmaavaan, monialaiseen ”luovien toimialojen” käsiteperheeseen (kulttuuriteollisuus, kulttuurituotanto, viihdeteollisuus, elämysteollisuus jne.) ja jonka määrittelyissä painotetaan milloin sisällöllisiä substansseja, milloin talouden ja teknologian hallintaa (Wilenius 2004, 93).¹ Tosin alan diskursiivisen pelikentän rajat tekevät joidenkin näkökohtien esittämisen huomattavasti vaikeammaksi kuin toisten. Sisältötuotannosta käytävää keskustelua onkin kritisoitu siitä, että hallitsevina ovat liiaksi teknis-taloudelliset puhetavat ja intressit, mikä tapahtuu kulttuuristen ja taiteellisten arvojen kuten sisältöjen laadun, esteettisyyden, eettisyyden ja syvyyden kustannuksella (esim. Kupiainen & Laitinen 2004, 9; Herkman 2005a).

Sisältöliiketoiminta-alan keskustelu kaipaakin ankaraa puutarhuria, käsitteiden ja niiden välisten suhteiden kriittistä (itse)reflektiota – ”käsitteen koettelu”.² Aikaa ja syventymistä vaativaa käsitereflektiota tuskin mielletään ensi kuulemalta tärkeäksi teknis-taloudellisesti orientoituneella, hektisellä ja äärimmäisen kilpaillulla toimialalla, jolla pysähtyminen nähdään kauhukuvaksi ja jolla menestymisen ehtona pidetään jatkuvaa muutosta ja tulevan ennakkointia. Eloonjääminen globaalitaloudessa ja uusliberalistisessa informaatioyhteiskunnassa edellyttää yrityksiltä kykyä vastata ”kiihtyvän rytmin ja monimutkaisuuden toimintaympäristön” haasteisiin, kuten Jari Koskinen muotoilee (Koskinen 2005, 12). Kuitenkin juuri samasta syystä tarvitaan myös käsitteiden koettelu. Ennen kaikkea sitä vaaditaan rakennettaessa tiedepohjaa sisältöliiketoiminta-alan akateemisen tutkimuksen ja opetuksen tarpeisiin.

Käsitteillä on todellakin väliä, sillä ne ohjaavat merkittävästi tapaamme ymmärtää maailmaa. Jos haluaisi leikitellä huomiotalouden kielipeleillä, tässä yhteydessä voisi hyvin lanseerata termin ”käsitteiden hallinta” (*Concept Management*). Käsitteiden hallinta voisi tarkoittaa esimerkiksi tietoisuutta käsitteiden todellisuutta konstruoivasta ja sitä tuottavasta luonteesta sekä käsitteisiin sisältyvien ideologisten ennakko-oletusten ja -asenteiden esiin nostamista.³ Edelleen sillä voitaisiin viitata tietoisuuteen käsitteiden erilaisista käyttötavoista ja sen myötä kasvavaan diskurssisensitiivisyyteen, toisin sanoen ymmärtävään ja tulkitsevaan asenteeseen, joka suosii diversiteettiä ja sallii eksentrisyyden. Näistä hermeneuttisista lähtökohdista eri alojen asiantuntijoilla olisi kenties kärsivällisyyttä kuunnella myös ensi alkuun käsittämätöntä. Näin avautuisi kommunikatiivista ja sosiaalista tilaa, joka on edellytys hyvinkin erilaisten toimijoiden dialogin ja verkottumisen mahdollisuudelle (vrt. Florida 2005).⁴

Käsitteiden, termien ja niiden välisten suhteiden määrittelyn pitäisi olla myös olennainen osa strategista ajattelua, sillä se auttaa jäsentämään kompleksisia toimintaympäristöjä ja käynnissä olevia muutoksia sekä ymmärtämään niitä syvällisemmin, suhteellisuudentajuisemmin ja historiallisemmin. Näin ymmärrettynä käsitetyössä on kyse paitsi toimintaympäristön nykyisyyden diskursiivisten vivahteiden ymmärryksen syventämisestä myös ”historiaan poijuttuvasta tulevaisuuskatseesta”, lainatakseni Sam Inkisen lennokasta ilmaisua.⁵

Sisältöliiketoiminta-alan käsitteenmuodostuksessa valjastetaan runsaasti arkikielen rutiinimaisia sanoja ja eri tieteenalojen terminologiaa oman erityisdiskurssin käyttöön, eikä tämä useinkaan tapahdu järin reflektiivisesti. Ymmärrän tässä yhteydessä käsitteellä ”reflektoitua merkitystä tietyssä diskurssissa”, kuten Matti Hyvärinen sen tietyin varauksin määrittelee:

Jos sana viittaa yleiseen, rutiinimaiseen tai automaattiseen merkitykseen, käsite puolestaan viittaa erityiseen, reflektoituun merkitykseen tietyssä diskurssissa. Ero näiden kahden aspektin välillä on aina suhteellinen ja liukuva, sillä tiukinkaan käsitteiden määrittelijä ei voi kokonaan karsia yleiskielen sanastollisen avaruuden merkityksiä käsitteestään. (Hyvärinen 2003, 65.)

Myös käsitteen ja termin suhde vaatii hieman valaistusta. Yleiskielessä käsitettä ja termiä käytetään usein synonyymisesti, mutta tieteellisessä diskurssissa niiden ero on syytä tiedostaa. Käsitteen määritelmästä ja käsitteiden suhteista termeihin on käyty monitieteistä keskustelua, jossa on pohdittu

muun muassa käsitteiden suhdetta kieleen, käsitteiden ulkokielellistä olemassaoloa tai sitä, voiko käsitteitä olla ilman termejä. Näihin dialogeihin ei kuitenkaan tämän kirjoituksen puitteissa ole mahdollista syventyä. Tyydyn mahdollisimman pelkistettyyn määritelmään, jonka mukaan *termi* on käsitteen kielellinen ilmentymä, sen enemmän tai vähemmän likimääräinen representaatio; *käsite* puolestaan muodostaa termin merkityksen, sen idean tai ajatussisällön (tässä mielessä usein käytetty ilmaisu ”käsitteen merkitys” olisi itse asiassa tautologinen). Edelleen, kuten Jouni Matti Kuukkanen toteaa, ”[u]seampi kuin yksi sana tai termi voi viitata yhteen käsitteeseen. Yksi termi voi taas toisaalta viitata eri aikoina useampaan kuin yhteen käsitteeseen.” (Kuukkanen 2006; Nuopponen 2003.)

Luon artikkelissani ensin yleiskatsauksen sisältöliiketoiminta-alan kentän käsiteongelmiin ja niiden vaikutuksiin. Havainnollistan näitä ongelmia avaamalla erikseen kahden hyvin laaja-alaisen termin historiaa, konteksteja ja merkityksiä: ”Kulttuuriteollisuus” viittaa kahteen funktioiltaan erilaiseen ja aivan eri tavalla arvotettuun käsitteeseen, joiden suhde muodostuu jännitteiseksi. ”Tietoyhteiskunta” puolestaan on vaeltanut tieteen piiristä poliittiseen retoriikkaan ja kansallisen ”muutosdiskurssin” avaintermiksi. Tässä uskäytössä sen merkitys on hämärtynyt. Sekä kulttuuriteollisuudesta että tietoyhteiskunnasta puhuttaessa on tärkeää tiedostaa niiden historiallinen painolasti, rakentuneisuus, ideologiset funktiot ja rajoitukset, jotta ylipäättään tietäisi, mistä puhutaan. Lopuksi pohdin käsitteiden koettelun ja käsitetietoisuuden merkitystä tämän artikkelin taustamotiivin, uuden tieteenalan edellytysten ja perustelun kannalta.

Käsiteongelmia, tilastoharjoja, ohipuhuntaa...

Sisältöliiketoiminnan diskursseissa sekoittuvat liioitteleva konsultti- ja markkinointiretoriikka, talouselämän ja yritysmaailman sanastot, välinekeskeinen teknologinen jargon ja monitieteinen käsitteenmuodostus, ja oman lisänsä tähän sekamelskaan tuovat myös termien käännösongelmat. Toimialan kehityksen kiivasta rytmiä ilmentää runsas ja nopeasti vanheneva uudissanasto samoin kuin erilaiset siirtymävaiheen termit.⁶ Sisältöliiketoiminta-alan diskurssit myös lainaavat ja sekoittavat käsitteistöönä eri alojen sopivalta tuntuva terminologiaa tavalla, joka muistuttaa eräänlaista kielellistä *bricolage*-ilmiötä.⁷ Vaeltava terminologia tuo mukanaan ongelmia, jotka ovat tuttuja monitieteisestä teorianmuodostuksesta sekä toisaalta tieteen, taiteen, liiketalouden ja politiikan vuorovaikutusprosesseista. Käsitteellistä